

9. Annefors järnbruk, tegelbruk och jordbruk

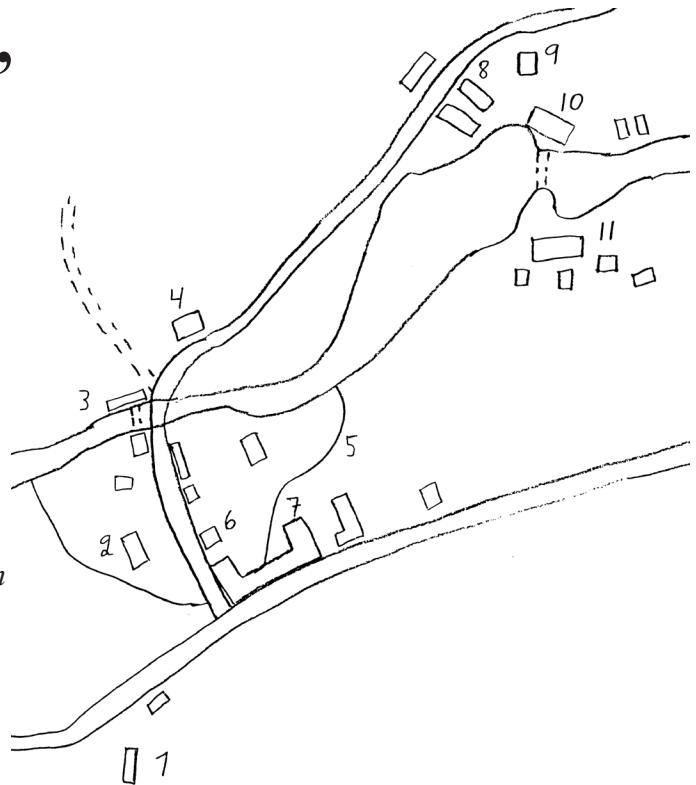
P E Lindskog har noteringar om Annefors bruk i boken *"Försök till en kort beskrivning över Skara stift"* från 1812-1815. Han skriver: *"Annefors Manufakturbruk, mera känt under namn af Fröjered's Bruk, och ej långt från kyrkan beläget, har privilegier af år 1760:*

här smidas all slags spik, beslag till allehanda åker- och körredskap, spadar, järnstölar m.fl. Tvänne järnplåthamrar med en hård äro under tak: åren 1764 och 1765 ärhöll det privilegier, stadfästade till 500 Skeppspund Plåtsmide. Hit höra en skattlagd mjölqvarn af 3 par stenar i samma ström, lite ofvanföre Bruket och ett enbladigt sågverk i samma fall, alle i Ån Tidan belägne. Egare är Ryttmästaren Baron Fr von Essen af Kavlås. Wid Annefors's Bruk är, genom Egarens frikostlighet, en vacker Skolinrättning grundlagd."

Det är oklart om det redan fanns ett etablerat bruk på Annefors när Fredrik Ulrik von Essen på Kavlås tillträder som ägare år 1764. Enligt statens förteckning över Svenska järnstämplor, utgiven 1918, registrerades den första av Annefors två stämplor redan 1760 som huvudstämpel för järnmanufaktur. Denna består av en rund ring med en forsande vattenfåra horisontellt. Över denna ett enkelt A och under F.

År 1779 registreras en ny stämpel, även den som huvudstämpel för järnmanufaktur och denna består av A:F. Den första stämpeln har registreringsnummer 958 och den senare 959. Se sid. 62.

År 1764 fick bruket privilegier stadfästade till 500 skeppspund plåtsmide. Året därpå 1765 erhöll bruket ytterligare privilegier om samma mängd. Enligt Wikipedia är ett skeppspund metall stapelstadsvikt motsvarande 136 kg. Ett skeppspund tackjärnsvikt motsvarade däremot 194,5 kilo. Privilegierna skulle vardera således omfatta tillstånd att hantera minst 68 ton järn i

En ungefärlig situationsplan över Annefors bruk från ca 1880. 1, missionshuset. 2, herrgården. 3, sågen. 4, inspektorsbostaden "Gule Knut". 5, kanal för vattendrift av lantbrukets maskiner som ex tröskan. 6, dagsverksstugan. 7, ladugård. 8, smedlängorna "Brukarstöver" med uthus mitt emot. 9, bostadshus "Linusa", 10, spiksmedjan. 11, det äldsta tegelbruket 1854-1916.

plåtsmidjan. Över 130 ton järn kunde man alltså ta emot och bearbeta i Annefors på denna tid. Den stora frågan är varifrån allt detta tackjärn kom och hur kunde man forsla så stora mängder? Claes von Essen på Svenstorp har uppgivit att det finns uppgifter om att Hans Henrik von Essen på Tidaholms Bruk i mitten av 1800-talet köpte sitt järn från Bergslagen och att detta forslades på slädar eller klövjeök. Det är möjligt att man gjorde på samma sätt även tidigare. Enligt P E Lindskog hörde även en skattlagd kvarn med tre par stenar till Annefors och denna var belägen lite uppströms om själva bruket. I samma vattenfall som bruket fanns även ett enbladigt sågverk. Annefors ägdes då av ryttmästare Fredrik von Essen på Kavlås (far till Hans Henrik von Essen) och denne har, enligt Lindskog, invid bruket låtit uppföra en vacker skolinrättning.

I boken Forna tiders Essar, utgiven 1934, skriver Edward von Essen: *"I Fröjered anlade Fredrik von Essen ett manufakturverk och en plåthammare, drivna liksom kvarnen därstädes av Tidans vatten. Dessa nya anläggningar uppkallades efter hans maka, friherrinnan Anne-Charlotte, till Annefors. Efter att i omkring 150 år ha tillhört familjen Essen äro numera såväl Annefors som Fröjered i främmande händer."* Före 1950 fanns en äldre mangångsbyggnad på Annefors. Denna var uppförd i trä, rödmålad och låg närmare Dagsverksstugan. I äldre tider hade brukets inspektorer sin bostad där. Då Evert och Märta Håfvenström gifte sig 1942 flyttade de in denna byggnad och bodde där fram tills den nya mangårdsbyggnaden stod klar omkring 1950. I Sveriges Bebyggelse från 1954 uppges att Annefors arealer uppgår totalt till 712 hektar varav 208 åker och 450 skog. Mangårdsbyggnad i sten från 1950 inredd med elva rum, ett kök och två hallar. Ekonomibyggnader i sten från 1898 för fem hästar och åttio nötkreatur. Ägare vid denna tid är Evert och Märta Håfvenström som har barnen Ragnhild, Sigrun, Rolf och Tord. I Svenska Gods och Gårdar från 1941 anges att Annefors har sju underlydande torp. Djurbesättningen består vid denna tid av 11 hästar 4 unghästar, 3 tjurar, 64 kor, 42 ungdjur samt en flock höns.

Tre sammanslagna gårdar

Enligt kartor i lantmäteriets arkiv bildades Annefors av de hopslagna gårdarna Fröjered Skattegården, ett helt mantal, Fröjered Brogården, ½ mantal, och Fröjered Ledsgården, ¼ mantal. Annefors brandförsäkrades år 1810 och då gjordes en noggrann förteckning över de byggnader som fanns, hur de såg ut, vilket timmer som använts och hur pass underhållna de var. Synomännen har till och med räknat antal spik som använts i varje byggnad och specificerat dessa utifrån dimension. Anläggningen bestod av många olika byggnader bland annat fanns det en labbi. Detta var en typ av mindre stuga som förekom allmänt vid vallonbruket och hyttorna. Labbi var en raststuga där smederna sov och åt. När ässjorna väl var heta och vatten fanns i dammen gick arbetet dygnet runt, hela veckan.

Mellan arbetspassen rastade smederna i labbin, lagade sin mat och tog sin dygnsvila. I Annefors var labbin försedd med såväl glasat fönster som spis för uppvärmning och tillagning av mat. I Annefors brandförsäkringsförteckning från början av 1800-talet finns en rad byggnader som sedan länge är borta. Bland annat upptas ett kolmagasin som mäter hela ca 30 x 10 meter. Denna var belägen strax intill smedjan. På den tiden mättes träkol i stig och läst. En stig kol var ca fyra kubikmeter och en läst var ca 2 kubikmeter. Man körde kol i ryssar eller ryssjor, stora korgar. Dessa var flätade av ene och/eller granslanor och man fäste ryssen ovanpå det flak som sattes fast på släden. En större ryss kunde innehålla 40-45 hektoliter (4-4,5 kubikmeter), medan de mindre tog 30-35 hektoliter (3-3,5 kubikmeter).

(Fakta om kolryssjar hämtade ur Moster Marys berättelse www.kaswa.se)

Ägarlängd

Vid nuvarande Annefors låg som redan nämnts, i tidigt 1700-tal tre gårdar med namnen Skattegården 1 helt skattehemman, Brogården ½ skattehemman och Ledsgården ¼ skattehemman. Dessa tre gårdar utgjorde byn Fröjered tillsammans med en skattelagd kvarn samt Prästgården. Skattegården och Brogården dyker upp i skriftliga källor omkring 1680. Båda gårdarna finns med i jordeböckerna mellan 1680/1685 till 1874. Ledsgården omnämns första gången år 1422 i ett pergamentsbrev som bevarats i original i riksarkivet. Man skriver då Lidz gaardhin. Även Ledsgården omnämns i jordeboken åren 1680 till 1874. Förledet i gårdsnamnet betyder led/gårdsgårdsgrind. Häradshövding Nyman köpte upp Fröjered bygårdar och slog ihop dem till Fröjered herrgård/ säteri omkring 1750-1760. Torsten Tengblom, präst i Fröjered vid denna tid, förde en 20 år lång kamp mot Nyman som enligt prästens åsikt försökte roffa åt sig hela Fröjered. Troligen köpte Fredrik Ulrik von Essen upp hela byn då han utökade Kavlås egendom några år senare. Han lär ha köpt upp mellan 15 och 20 gårdar vid denna tid. Kavlås hade han övertagit på 1740-talet. Svenstorp bytte han till sig mot Stora Hamrum och Kullebo år 1764. Troligen

förvärvade han de tre Fröjeredsgårdarna ungefär samtidigt. Under en lång rad år hörde de båda storgårdarna Fröjered/Annefors och Svenstorp samman med von Essen som ägare.

I början av 1903 blev Annefors bolagsegendom. Annefors Bruks AB trädde i likvidation år 1916 i samband med arvsskiftet efter Blenda Rappes bortgång. Hon var änka efter Gustav von Essen 1826-1885. Svenstorp hade då fortsatt stor aktiepost i bolaget Annefors.

Bolaget drevs av ett konsortium 1917-1919. I styrelsen för Annefors AB fanns de här åren bland annat C B Friberg, Mauritz Anell, Herman Fahlgren. Senare återfanns Felix Hamrin, C J Friden och Erik Abrahamsson i styrelsen. F Johansson var delägare.

År 1919-1938 ägdes gården av C F Johansson Eriksdal Skövde. Han ägde ett flertal större gårdar bland annat Stora och Lilla Håven, Logården i Varola samt ytterligare någon egendom. 1938-1972 var C F Johanssons son Evert ägare av Annefors. Evert tog sig senare efternamnet Håfvenström.

1970 köpte Gunnar Johanssons Mekaniska verkstad tegelbruket.

1972 Skara stift, som redan tidigare inköpt det mesta av skogen, äger nu även jordbruksmarken som arrenderas ut till Lars Karlström från Arboga.

1972 Märta Håfvenström, Carl Evert Håfvenströms änka, äger huvudbyggnad, Annefors elverk samt några av gårdens övriga byggnader.

2001 Björn Yngvesson förvärvar åkerarealen samt en mindre del av skogen.

Annefors Järnbruk

Bruksprivilegier för Fröjered/Annefors manufakturverk fanns redan 1760. Fredrik Ulrik von Essen tillträdde som ägare 1764.

Tillverkningen var från början inriktad på spik, hjulbeslag, åkerredskap, borrarjörn och hästskor. Enligt uppgifter i Peter Hallbäcks sammanställning med fakta om Annefors Bruk privilegierades bruket 1764 och 1765 till 500 plåtsmide. År 1804 skedde en ny privilegiering med ytterligare 300 skålpund ämnessmide för plåtsmide. 1845 privilegierades ytterligare 300 skålpund köpetackjärn. Baron von Essen och greve Hård på Hjellö inledde samarbete. Den senare drev Källefalls plåt-hammare som privilegierats vid ungefär samma tid. År 1784 erhöll Källefäll och Annefors gemensamt rätten att från Nora bergslag införa så

mycket osmundjärn som där kunde tillverkas.

I Nora bergslag använde man då inte längre osmundjärn till manufakturtillverkning.

Annefors och Källefäll var de verk i Skaraborgs län som vågförde mest järnmanufaktur i början av 1800-talet. Stångjärnet upphandlades i Värmland och kostade vid denna tid ungefär 25 riksdaler per skeppspund.

Om den första smedjan som låg på ön i Tidån vet vi inte mycket. 1810 gjordes en förteckning för brandförsäkring. Av den framgår att första smedjan brann 1805 och byggdes upp igen. Den byggdes 23 m lång och 4,2 m bred. Den hade ett vattenhjul på var sida. Mot norr drevs hjulet direkt i strömmen och på södra sidan var en "hjulbäck" anlagd. Det var en ämnesjärn- och plåtsmedja. När den revs är för oss okänt men den finns inte med på kartor från 1880-talet. Troligen var den borta redan 1828 eftersom de hammare som finns i försäkringsbeskrivningen inte finns med beskrivningen från 1828.

I smedjan på ön fanns en ämnes- och en plåthammare, 2 härdar, kamugn, 2 par spetsbälgar och ett slipverk.

Om plåtsmide kan man läsa detta i Bergslexikon:

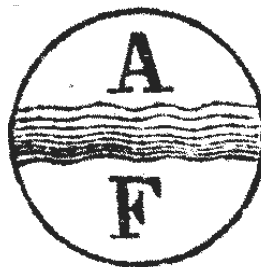

Blenda von Essen var född Rappe och stod som ägare till Svenstorp och Annefors sedan maken Erik von Essen dött 1885. Efter hennes död 1917 skulle boet skiftas och Annefors bruk såldes då till ett konsortium.

Plåtsmide kallas egentligen den svartsmides inrättning hvarmed alla sorters svarta järnplåtar tillverkas under en vattenhammare, som ock plåthammare kallas. Härvid märkas at til plåtars och plåtämnes plåtämnens värmning och glödning, för smidningen, nyttjas antingen Flamugn, som eldas med ved, eller Hård, då kol brukas, med bäljor och blåsverk, lika som vid stångjärnssmide. Vid ugnens nyttjande vinnes en märkelig skogs-besparing. Vid hård åter är den förmån, at smederna sjelfve besörja om skrojärnets omsmältning til nya plåtämnen. Ugn och hård uti samma smedja skulle således vara beqvämligast, därest smederna förstå skrosmältningen.

Om ämnesjärn kan man läsa:

Ämnesjärn. Under detta namn förstås sådant järn, som smides under ämneshamrar til ämnen för mångfaldiga behof vid handsmide, efter särskilte tolkar och schamplouner, rättade efter de arbeten, som vidare komma at däråf med handkraft förfärdigas både för æconomiska och militariska byggnader, husgeråd, redskap och handtverkarens

A.F.

Från 1760 användes den runda järnbruksstämpeln för att märka gods från Annefors järnbruk. Den stramare stämpeln med bokstäverna A och F med kolon och punkt användes från 1779.

På bildens baksida finns en gammal anteckning som lyder: "**Annefors spiksmedja**. Mannen som sitter mitt för hammaren är spiksmeden Olof Kropp född i Grythyttan och sedan många år bosatt vid Annefors bruk. Död i december 1919. Kropp har själv berättat att han smidde 4000 stycken 4-tumsspik på en dag. Fotografiet är taget samma år spiksmedjan revs ned, på hösten 1916. Hälften av verket skänktes då till Skaraborgs läns förminnesförening, den andra hälften finns delvis kvar på Svenstorps egendom, delvis såld till skrot. Anteckning med blyerts, påbättrad med bläck 1980 av Märta Håfvenström."

verktyg, med mycket mera. Til ämnesjärn, som här i riket vanligen tilverkas, kan föras hvarjehanda Knip- och Bandjärn, Skärjärn, Klippjärn, Bultjärn, Takbleck, Saltpanne-plåtar, Rörplåtar, Listjärn, Sänksmide, Sken- och Axeljärn

Råvara för ämnesjärn är stångjärn
Plåt kunde man göra av osmundjärn, se nedanstående från Berg erkslexicon:
Osmundssmide uti små smedjor och härdar, hvarvid blåverket gemenligen drifves med vattenhjul, idkas nu mera på ganska få ställen uti Grythytte, Nora och Wermelands bergslager, och nyttjas därtill endst sådant Småjärn, som letas utur slaggen vid masugnarne, eller ock Stampjärn, hvilket uti små korn erhålles, genom masugnsslaggens stampning och vaskning, i synnerhet af krokslagg, spettslagg och stoppslagg. Ovald Osmundäro små osmunds-loppor eller luppar, sådane som de kommit utur osmundshärden, allenast slaggen med Kotthammaren litet afslagen. Kan intet nyttjas annorlunda än genom omsmältning uti hammarsmedshärden. Nyttjas med förmån til takplåtar, i synnerhet vid Stensta och Räckhammar, då den först af plåtsmederne omsmältes. Kan ock, efter försiktig omsmältning, vara god til järn-trådragerier m.m.

Den andra smedjan norr om Tidan byggdes 1804 och var 23x9 m. Där fanns två spikhammare, en kniphammare och en räckhammare.

Berg erkslexicon förklarar kniphammare så här:

Kniphammare kallas en sådan liten hammare, som drifves med vattuhjul och hvarunder stångjärn, eller stål, smidas til hvarjehanda smärre arbeten, eller ämnen, såsom Band- och Bultjärn, Sänksmide, Skyfflar, Spadar, Liar, Kling-och Knif-ämnen, med mycket mera.

En räckhammare är ganska lika en kniphammare se nedan:

Räckhammare är ej annat än en kniphammare, men får egentligen detta namn, då den förnemligast brukas til stångjärns uträkning uti allehanda smala tenar, efter åtskillige tålkår, eller schamplouner, för klensmeder, vid manufacturier, för spiksmide, eller för järntrådragerier, m.m. Skilnaden uti inrättning för sådane hamrar består endast

uti olika tyngd och skapnad af hammare och städ, samt at de merendels äro undantagne ifrån den bevillning, som betalas för de kniphamrar, hvarunder tilverkningen af järnsmide eller stål ensamt kan förfärdigas til köpmansvara.

Anläggningen enligt försäkringshandlingar med situationsplan från 1810 bestod av många olika byggnader bland annat fanns det en labbi. Detta var en mindre raststuga som förekom allmänt vid bruk och hyttor. Där sov smederna åt. När ässjorna väl var heta och vatten fanns i dammen gick arbetet dygnet runt från måndag till lördag eftermiddag. Det var skiftgång och mellan arbetspassen rastade smederna, lagade mat och sov. I Annefors var labbin försedd med såväl glasat fönster som spis för uppvärmning och tillagning av mat.

En tackjärnsbod från 1770 finns. Tackjärn kommer direkt från masugnen och innehåller för mycket kol för att vara smidbart. Det måste smältas om och bearbetas för att bli smidbart. Vi har inte hittat uppgifter på att sådan utrustning funnits.

Ett kolmagasin som mäter hela ca 18 x 10 meter fanns på norra stranden. På den tiden mättes träkol i stig och läst. En stig kol var ca fyra kubikmeter och en läst var ca 2 kubikmeter. Man körde kol i ryssar eller ryssjor, stora korgar. Dessa var flätade av ene och/eller granslanor och man fäste ryssen ovanpå det flak som sattes fast på släden. En större ryss kunde innehålla 40-45 hektoliter (4-4,5 kubikmeter), medan de mindre tog 30-35 hektoliter (3-3,5 kubikmeter).

Det finns många kolbottnar i skogen söder om bruket.

Lokal avsättning

De skaraborgska och de småländska bruken hade stor del av sin avsättning på den lokala marknaden och tillgången på redskap och utrustning i järn hade stor effekt för jordbrukets utveckling under 1800-talet.

Enligt Hallbäck såldes också en del till Göteborg och kanske skeppades vidare därifrån.

Under den senare delen av 1800-talet förändrades produktionen vid Annefors och man började nu med ett intensivt spiksmide. Till Fröjered från Bergslagen kom smederna Kropp som var av vallonsläkt. Under lång tid kallades därför spik från Annefors för kroppespik. Andra spiksmeder som kom till Fröjered från Bergslagen vid denna tid var smederna Elg och Boxe.

Smedjan hade 1828 7 arbetare och omsatte 3000 riksdaler.

En ganska unik bild, tagen nedanför det andra dämnet i Annefors. I bildens mitt ser vi gavlarna på Brukarstugorna. Till höger utmed åkanten finns flera större och mindre byggnader. Mellan dessa ses ett torn med två hjul, detta är en del av det linspel som drev ler-ältningen i tegelbruket.

Fotnot: Osmundjärn var järnklumpar på ca 350 gram som framställdes på ett mer primitivt sätt. Från 1604 var export av osmundjärn förbjudet och man började istället handla med stångjärn som var produkten av en mer effektiv process. Ett stångjärn var i regel ca 3,5 meter långt och vägde mellan 30 och 40 kilogram.

Annefors tegelbruk

Under tegeltillverkningens drygt 100-åriga era på Annefors har tre generationer tegelbruk byggts. Det första revs, det andra brann ner och det tredje finns kvar. Tegelbruket drevs av Annefors Bruks AB. Fram till början av 1900 ägdes bolaget av Essarna på Kavlås. Annefors tegelstämpel bestod av ett stort A och ett stort F. De båda bokstäverna var sammanskrivna så att F-ets "gafflar" utgick från A-ets högra "ben".

Det allra första tegelbruket vet man egentligen inte så mycket om. Det uppfördes 1854. Troligen som en följd av att järnbruket gav mindre och mindre lönsamhet. På egendomen fanns lera av god kvalitet och det första lertaget var beläget nord-ost om gården, utmed vägen till Blikstorp. Historiskt-Geografiskt och Statistiskt lexikon över Sverige del IV, för åren 1859-1870, omnämner att det främst tillverkas dikesrör på tegelbruket i Annefors. I Daretorps sockenprotokoll på 1850-talet ges en sockenman uppdraget att köpa in taktegel från Annefors till socknens skola så även taktegel måste ha varit en tidig produkt. Det gamla tegelbruket låg på södra sidan av ån, öster om gårdens ekonomibyggnader och nästan i jämnhöjd med det nedre dämnet. Denna byggnad revs enligt uppgift år 1916. Det andra tegelbruket byggdes omkring 1905 men stod bara i dryga 35 år. Mellantidens tegelbruk brann ner i mars år 1942. Det ersattes då av en ny byggnad som togs i bruk redan år 1944. I Sveriges Bebyggelse från tidigt 1950-tal beskrivs tegelbrukets lokalteter. Där fanns två maskinhallar, personalrum,

Bilden är tagen 1901 och visar det äldsta tegelbruket på Annefors. Fotograf var Anna Bromander. Detta tegelbruk var beläget söder om Tidan strax invid den nedre dammen. Bilden ingår i Västergötlands Museums bildarkiv i Skara.

kontor som tillsammans hade en golvyta på 5 100 kvadratmeter. Den maskinella och produktionsinriktade utrustningen bestod av en ringugn, fjorton kammare som vardera rymde 18 000 tegel, tre flamugnar och en tork. Bruket uppges då ha kapacitet för tillverkning av 1,5 miljoner tegel per år. Ägare är Evert Håfvenström som har 16 anställda vid bruket. Delar av tegelbrukets maskiner drevs i äldre tider av vattenkraft. Från dammfästet vid Annefors skedde kraftöverföring med hjälp av block, vajrar och utväxlingshjul. Vajrarna löpte via höga ställningar med spel i toppen till tegelbruket. Främst drevs leråltningen på detta sätt. Bruket hade också en vattenturbin på 52 hästkrafter. Man hade en ångmaskin i reserv för de perioder när vattenståndet var så lågt att man hade svårt att få ut tillräcklig kraft. Även ångmaskinen krävde en hel del vatten och när det började tryta i dammen fick man ta till handkraft. En större

sten i dammens botten kallades "sorgen". När vattenståndet var så lågt att "sorgen" syntes då var det dags för brukets arbetare att spanna musklerna för hårt kroppsarbete. Senare ersattes ångmaskinen med lokomobil. 1935 elektrifierades och moderniserades tegelbruket och linspelet revs. Under första hälften av 1900-talet var arbetet vid tegelbruket anpassat efter säsongen. Personalstaben omfattade i regel 20-25 man. När tjälen kröp ner i marken kunde man inte längre ta lera. Då fick man arbeta med den lera som fanns på lager. Framåt jultiden stod tegelbruket helt stilla och då fick manskapet ge sig ut och arbeta i skogen eller i sågverket. Skogssäsongen för tegelbruksarbetarna varade ofta från december till april. Senare troligen på 50-talet blev det åretrundsdrift.

Tegelbrukets "Ringugn" eldades med kol medan övriga ugnar eldades huvudsakligen med ved. På detta sätt hade Annefors avsättning för bakar och annat spillvirke från sågverket.

Fotografen Anna Bromander tog 1901 denna bild på den gamla Hammarsmedjan/Spiksmedjan vid Annefors bruk. Bilden visar ränna och hjulhus. Byggnaden var belägen på norra sidan av ån vid övre dammens fall. Ovan taket, i höger kant, ses två av linspelets hjul som överförde vattenkraften till leräلتningen i tegelbruket. Bilden kommer från Västergötlands museum.

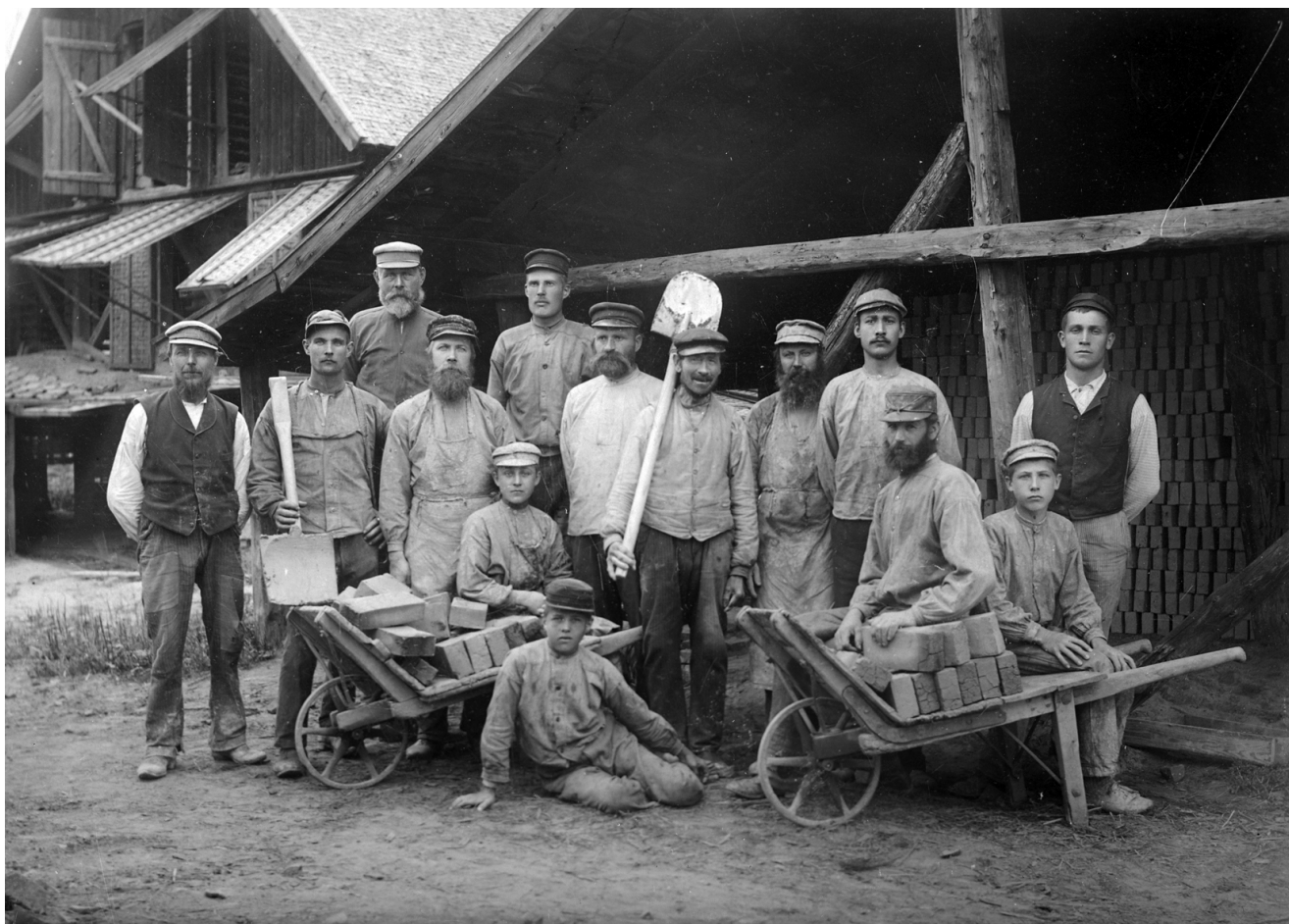
Gillis Persson, som arbetade i tegelbruket från 1925 till 1965 berättar för Lars Lindén i en tidningsartikel införd i SLA 1987: "Det var hårt arbete i lertaget, blött och besvärligt många gånger. I det gamla lertaget bröts leran loss för hand med spett och kilspade. I det nya användes grävmaskin. Leran forslades in på bruket i tippvagnar som gick på räls. Dessa drogs för hand eller spelades fram med vajrar till bruket. På senare tid hade man ett lokomotiv. Leran vinschades upp på andra våning där den ältades och maldes för att sedan gå till maskinerna som formade dräneringsrör samt tak- och murtegel." Gillis arbetade mest med stapling av tegel för torkning i tegelladan.

Transporter och maskiner

Runt sekelskiftet 1800/1900 fanns det långt framskridna planer om att räta ut Tidån och fördjupa ån sträckning mellan Tidaholm och Fröjered. Man ville inrätta ångbåtstrafik för att frakta tegelbrukets produktion in till Tidaholm för vidare transport med järnväg. Bristen på kapital gjorde dock att dessa planer skrinlades. Redan 1903 byggdes en transportbana till

Fridene station för transport av färdigt tegel. Banan var byggd för hästdrift och hade en längd om 2,6 km. Spårvidden 891 mm, samma som Hjo-Stenstorps järnväg. Banan lades ner runt 1940. Då man i äldre tider hade lertag på samma sida av ån som tegelbruket var lokaliserat skedde det mesta arbetet i lertaget för hand. Man skar lera med spadar och lastade dessa kuber i vagnar som gick på räls. Vagnar "pötades" sedan för hand till tegelbruket. Där vinschades vagnen in och leran tippades av till ältningen. Banan var 100-200 meter lång.

År 1947 öppnades ett nytt lertag på andra sidan ån, ett stycke mot öster från Annefors räknat. Då lade man ordentlig räls. Banan var cirka en kilometer lång och gick över bron vid den nedre dammen. Det äldsta loket som fanns på Annefors var ett tyskt lok av gruvloktyp. Det saknade hytt och vid leveransen till Fröjered, år 1947, även motor. På Annefors försågs loket med en elmotor och ackumulatorer. Loket skrotades 1953 efter att brand brutit ut i det.

Bilden är tagen år 1899 och visar en grupp arbetare invid det gamla tegelbruket i Fröjered. Fotot är taget av Axelssons Atelier. Längst bak står två okända män. Framför dem från vänster: August Svensson, Ville Almborg, Johan Lindgren, Albert Elg, Johannes "Köjen" Johansson, Alfred Boxe, Johan Adolfsson, Josef Sjöberg. På kärrorna sitter en gosse med efternamnet Svensson, Johan Bergqvist och Bernhard Lindgren. Framför dem ses Albert Lindgren.

Även nästa lok saknade hytt. Detta var byggt 1952. Det hade dieselmotor och var av typen JW 15. (JW15 tillverkades vid Jenbacher Werke i Österrike). Det användes fram till 1965 då produktionen vid tegelbruket lades ned. Loket skrotades före 1971. Bruket hade egna anställda lokförare som skötte transporter av lera mellan lertaget och tegelbruket. På 1950-talet hette lokföraren Ingvar Blomgren. Efter honom kom Tore Ljungblom som avlöstes på 1960-talet av Eskil Andersson.

Inne i tegelbruket fanns en eldrivna vagnar på räls för att transportera det obrända teglet till torkladan.

Evert Håfvenström som ägde och drev verksamheten från ca 1930 brukade sucka över de moderna maskinerna som allt som oftast krånglade. Han menade att utvecklingen inte skulle gått längre än till oxar och tröskvandring, det hade varit enklare så.

Efter kriget hade Annefors tegelbruk goda år. En period hade man tre lastbilar som skötte transporter av det färdiga teglet. Till en början körde man teglet till Fridene station där omlastning till järnväg skedde. Senare tog landsvägstransporter över helt. Bruket hade egna anställda lokförare som skötte transporter av lera mellan lertaget och tegelbruket. På 1950-talet hette lokföraren Ingvar Blomgren. Efter honom kom Tore Ljungblom som avlöstes på 1960-talet av Eskil Andersson. I slutet av 1950-talet köptes en press av tysk fabrikation för taktegel. Denna fungerade dåligt. Takpannorna fick frostsador och flagade sönder. Stora mängder tegel fick ersättas enligt garanti. Detta knäckte till slut tegelbrukets ekonomi. Produktionen fortsatte fram till 1965 då bruket lades ner. Delar av den tegelbruksbyggnad som uppfördes på 1940-talet finns alltjämt kvar.

Snart faller Annefors bruk i glömska

GILLIS VAR MED UNDER STORHETSTIDEN

Annefors är beläget Fröjeredss socken Tidaholms kommun. Genom Fröjered rinner ån Tidan med sina vattenfall och med kyrkan mitt i byn. Kring detta gods och dess industri, koncentrerades bebyggelsen då det var stor efterfrågan på arbetskraft och på så vis växte Fröjeredss samhälle upp.

Annefors är omnämnd redan på 1700-talet då gårdens Corps-de-logi höll på att ersättas med en ny byggnad. Annefors har namnet efter Anna Charlotta Kruse, maka till F.U. von Essen på Kavlås vilken 1760 anlade ett järnverk och uppkallade det efter sin hustru.

Annefors hade på 1930-talet en total areal av 712 har därav 208 har åker inklusive sju torp. Skogsareal var 504 har inklusive en del hagmark.

Spiksmide och tegelbruk

Sedan järntillverkningen blivit olönsam drev man en tid spiksmide, men även detta upphörde i början av 1900-talet. Nämnas kan i detta sammanhang att till Fröjered kom från Bergslagen smederna Kropp av vallonsläkt. Spiken som tillverkades fick därför heta kroppespik. Efter det att spiksmidjan nedlagts började man med tegeltillverkning.

Annefors blev vid den tiden bolagsegendom efter att det varit förenat med Svenstorp (ett gods i närheten). Ägarna till detta hade alltså betydande aktier i bolaget men 1917 avyttrades Annefors till ett konsortium. 1919 kom det åter i enskild ägo genom köp av C.F. Johansson ägare till flera gårdar bland annat Hävens egendom. 1938 efterträdde Annefors av sonen Carl Evert Johansson.

Driften på gården

På Annefors fanns i mitten på 1920-talet ett åttiotall mjölkkor

plus ungdomar. Här fanns också sju par arbetshästar, ibland mera. Gården sysselsatte cirka 15 man förutom de sju dagsverktorparna som fick göra kanske flera dagar i veckan framme på gården.

Hur mycket berodde på torpets storlek. I ladugården arbetade tre man plus alla mjölkorskor då korna mjölkades för hand på den tiden.

Tegeltillverkningen
1854 uppfördes det första tegelbruket på Annefors. Drygt 50 år senare uppfördes ett nytt större tegelbruk där driften pågick till till 1942 då detta brann ner. 1944 stod åter ett nytt tegelbruk färdigt. Här fortsatte tegeltillverkningen fram till 1965 då den nedlades på grund av dålig lönsamhet. Efterfrågan på tegelprodukterna minskade då annat material hade kommit i stället såsom dräneringsrör av plast, taktegel av cement plåt och annat byggnadsmaterial ersatte teglet.

Gillis Persson 40 år på tegelbruket

En som kunde berätta mycket om hur livet gestaltade sig på tegel-

bruket är Gillis Persson 78 år boende på Nyskogen i Fröjered. Han fick anställning på tegelbruket 1924 och var kvar där till bruket lades ned 1965 det vill säga i drygt 40 år. Det var en bra prestation att kunna hålla på så länge i detta hårda och tunga arbete. Leran till teglet togs strax intill gården men 1950 öppnades ett nytt lertag på andra sidan ån en bit längre bort.

Det var hårt arbete i lertaget, blött och besvärligt många gånger. I det gamla lertaget bröts leran loss för hand med spett och kilspade. I det nya användes grävmaskin. Leran försledes in på tippvagnar som gick på räls. Dessa drogs för hand eller spelades fram med vagnar till bruket. På senare tid hade man ett litet lokomotiv. Leran vinchades upp på andra våningen där den ältades och maldes för att sedan via en snäckskruv och valspress gå ner till maskinerna som formade dräneringsrör tak och murtegel.

Arbetsstyrkan

Mellan 20 och 30 man arbetade på tegelbruket. Men när vintern kom och det blev tjäle i leran fick arbetet avbrytas. Inne på tegelbruket vid brännugnarna kunde emellertid arbete fortgå till efter jul då en del lera hade lagrats upp. På vintern sysselsattes tegelbruksarbetarna med skogsarbete eller arbetade framme i sågverket som också hörde till gården.

Teglet fraktades på en anlagd järnväg till Fridene station där omlastning skedde på järnvägen mellan Hjo och Stenstorp. Vagnarna med tegelprodukterna drogs av hästar till Fridene station. På senare tid gick dock frakterna med lastbilar. Förutom arbetarna vid själva tegelbruket, var det många som sysselsattes med dessa transporter av det som tillverkades.

Luffare välkomna till tegelbruket

På 30-talet fanns det många så kallade yrkesluffare som gick omkring för jämnare. De gjorde stålträdsarbeten, flätade korgar och en del annat som de sedan sålde för att få pengar om de nu inte bara gick omkring och tiggede. Det kunde vara en 10 till 15 luffare på en natt. Till detta kom en del arbetslösa både yngre och äldre som stannade en tid och gick omkring och tog arbete några dagar i trakten så länge det varade. Varför de sökte sig till tegelbruket var ganska förklarligt då det var varmt och skönt uppe på brännugnarna. Här fanns också

särskilda fyrbålar där lågorna slog upp. På dessa lades ett litet galler och där kunde de sen koka sin mat.

Det fanns minst ett tjugotal tegelbruk enbart i Skaraborgs län vid den tiden och luffarna vandrade mellan dessa och blev alltid väl emottagna. Anledningen till det var att de var den tidens nyhetsförmedlare och reklammän. Skulle de ha avisats hade snart tegelbruket fått dåligt rykte med minskad försäljning som följd. Annefors tegelprodukter var vida kända och såldes både inom och utom länet. Till Göteborg och Jönköping gick många laster med både tak- och murtegel.

Kraftverk byggdes 1935

Kraftverket levererade ström förutom det egna behovet till hela Fröjeredss samhälle, men när det nya tegelbruket hade byggts 1944 slukade detta all ström så Fröjeredsborna fick köpa på annat håll.

På Annefors fanns även kvarn, men nedlagt mejeri, mjölken försledes därför till Hävens egendom där det fanns mejeri.

Ny huvudbyggnad 1950

1950 uppfördes en ny huvudbyggnad på Annefors. Tidigare hade inte här funnits någon stor herrgårdsbyggnad utan endast en inspektorsbostad. En del nya arbetarbostäder hade dock byggts på senare tid och en del av de gamla statarbostäderna hade renoverats. Många äldre byggnader fanns kvar sen långt tillbaka i tiden. Carl Evert Johansson hade också bytt namn till Häfvenström. Han hade också ingått äktenskap med Märta Berglund bördig från Gimmene Egendom Vättak.

Annefors byter ägare

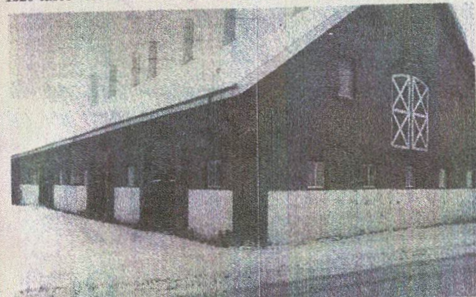
1970 såldes åkerjorden och skogen till Skara Stiftsämnd. Tegelbruket är försält till Gunnar Johanssons Mekaniska Verkstad och fungerar nu som lagerlokal och reparationsverkstad. Åkerjorden och ekonomibyggnaderna är bortarrenderade av stiftsämnden. Kvar i familjen Häfvenströms ägo är huvudbyggnaden Annefors Elverk och några andra byggnader.

Carl Evert Häfvenström avled år 1971 och änkan Märta Häfvenström bor fortfarande kvar på Annefors. Det känns angeläget att berätta om allt som hänt och om hur det var för både på lantbruket och de industrier som fanns på detta gods innan allt faller i glömska.

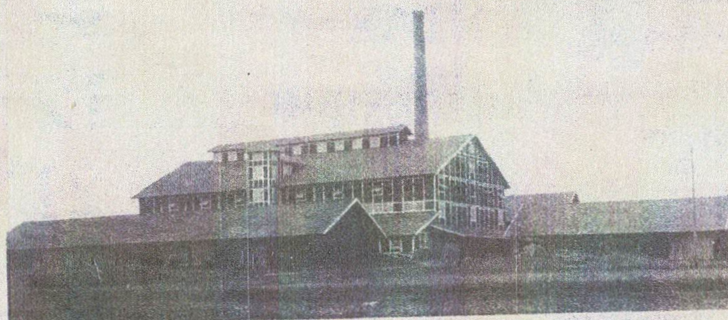
Lars Lindén

Arbetare vid Annefors tegelbruk. Kortet taget i slutet av 30-talet eller i början av 40-talet.

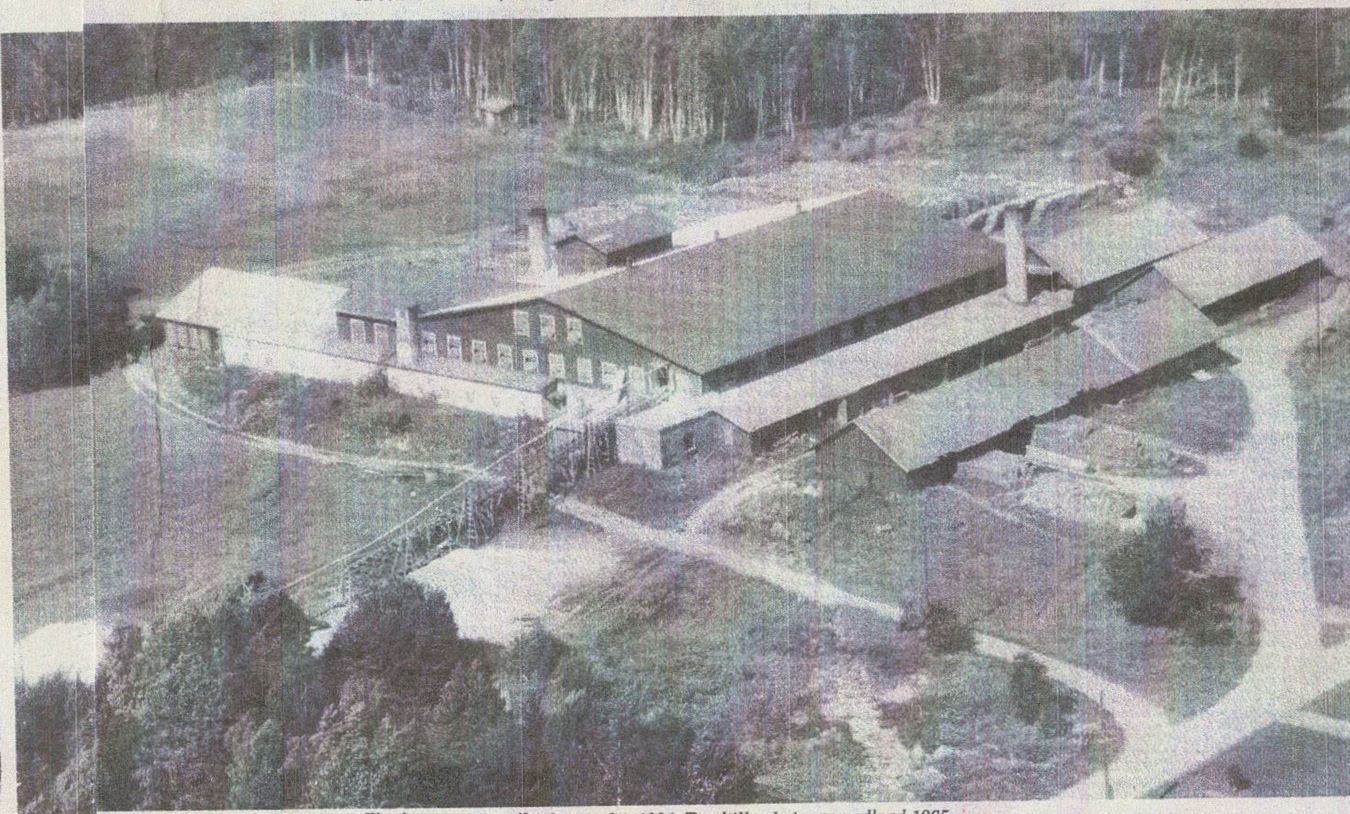
Ladugården på Annefors byggd år 1898. Maskinhall byggd på senare år.

Gamla tegelbruket på Annefors. Byggt år 1904 i tre våningar. Nedbrunnet 1942.

Huvudbyggnaden på Annefors byggd år 1950.

Flygfoto på nya tegelbruket uppfört 1904. Tegeltillverkningen nedlagd 1965.

Personer på bilden ovan: Sittande framför Ingvar Blomgren

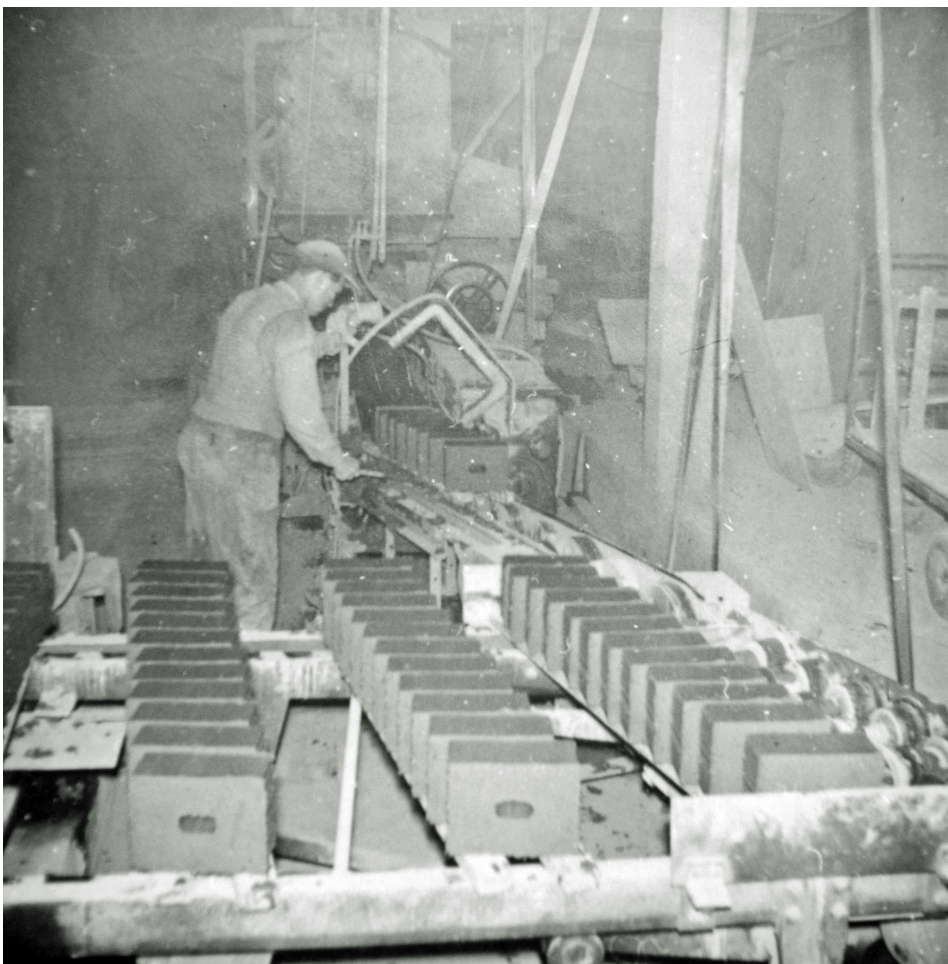
Främre raden: Per Gustavsson, Gösta Lundberg, Henning Johansson, Martin Djurberg, Ruben Djurberg, Gunnar Nilsson, Gustav Henningsson, Mats Gustavsson, Johan (John) Gustavsson

Mittersta raden: Johan Hjelm, Simon Blomgren, Erik Persson, Lars Lindgren, Nils Gustavsson, Gustav (Arons-Gustav) Larsson, Arthur Djurberg, Oskar Lundberg, Tore Mahrs, Johan Larsson

Övre raden: Hans Gusravsson, Karl Persson, Helmer Millkvist, Melker Lindgren, Gillis Persson

Nils Berggren, Erik Persson, Melker Lindgren, Gillis Persson, Allan Gustavsson vid nedre fallet med brukarstugorna i bakgrunden. ca 1930

I tegelugnen och skärning av leran till tegelstenar

Stapling i tegelladan, Gillis Persson

Lok JW 15

Efter kriget hade Annefors tegelbruk goda år. En period hade man tre lastbilar som skötte transporterna av det färdiga teglet. Till en början körde man teglet till Fridene station där omlastning till järnväg skedde. Senare tog landsvägstransporterna över helt.

Omkring 1950 var den sammanlagda golvytan på tegelbruket 5 100 kvadratmeter. Dessa fördelades på två maskinhallar, personalrum, kontor, en ringugn, 14 kammare, 3 flamugnar, en tork. Varje kammare rymde 18 000 tegel och brukets hade kapacitet att tillverka 1,5 miljoner tegel per år. Antalet anställda var vid denna tid 16 personer.

I slutet av 1950-talet köptes en press av tysk fabrikation för taktegel. Denna fungerade dåligt. Det hävdas att man gick tillbaka och använde den gamla maskinen. På 60-talet fick många av de levererade takpannorna frostsador och flagade sönder. Stora mängder tegel fick ersättas enligt garanti. Varför har vi kommit fram till, kanske hade takteglet frusit i torkladan, kanske berodde det på den tyska maskinen. Detta knäckte till slut tegelbrukets ekonomi. Produktionen fortsatte fram till 24 augusti 1965 då bruket lades ner. Innan problemen med takpannorna började fanns planer på att bygga ut tegelbruket. Delar av den tegelbruksbyggnad som uppfördes på 1940-talet finns alltjämt kvar.

Tegeltillverkning

Leran förarbetas genom att lera, grus och vatten blandas i rätt proportioner samman i en kvarn. Man kan även blanda i sågspån och får då ett lättare tegel som också värmeisolerar något bättre. Därefter formas teglet med maskin- eller handslagning. Vid maskinslagning pressas leran ur ett munstycke och skärs av i rätt längd, vid handslagning formas leran i träformar. Troligen var det handslaget tegel som producerades i det första tegelbruket. Därefter torkas teglet genom gles stapling i torklador. Sedan bränns teglet i en flam- eller ringugn. I ringugnen sker bränningen kontinuerligt och flyttas runt. Först är det smokning av teglet i 120° i 2-3 dygn, sedan bränning i 970-1020° i 2-3 dygn (lägre temperatur för rött tegel, högre för gult. Avsvalning i två dygn.

Tegelbrukets årsproduktion åren 1906-1910

År	1906	1907	1908	1909	1910
Rör, rördelar	100 000	100 000	100 000	150 000	189 052
Värde kr	2 000	2 000	2 000	3 000	5 671
Taktegel antal	400 000	300 000	300 000	350 000	489 555
Värde kr	20 000	12 000	12 000	14 000	24 478
Murtegel	600 000	600 000	600 000	600 000	605 291
Värde kr	12 000	12 000	12 000	12 000	12 106
Reverteringstegel					68 782
Golv och väggplattor mm					550
Värde kr					
Kakelugnstegel ant					133 525
Värde kr					1 068
Antal anställda	20	18	19	19	22
Total försäljning kr	34 000	26 000	26 000	29 000	43 873

Källa: Kommerskollegium, avd för näringsstatistik, serie Hlaaa volym 95, 117, 139, 164 resp 190. Uppgifterna framtagna från Riksarkivet av Bo Gyllenberg, Älvsjö.

Tegelslagare

I de tre husförhörlängderna 1864-1874, 1874-1883 och 1884-1899 är tegelslagare redovisade som en egen yrkeskår i Yrkesregistret. Troligen var tegelslagaren någon form av förman då övriga anställda anges som arbetskarlar och i senare tid tegelbruksarbetare.

Den tegelslagare som anges i de tre husförhörlängderna är **Adolf Håkansson Sjöberg** född i Krigsberg (Östergötland) 1836. Inflyttad 1858 från Skövde. Hans hustru Maja Greta Andersdotter var född i Fridene. I familjen föddes 10 barn.

Tegelmästare på Annefors tegelbruk

Adolf Håkansson Sjöberg hette den första tegelmästaren

Johan Adolfsson, var född i mars år 1873 på Annefors. Han var son till statdrängen Adolf Andersson och hans hustru Charlotta Kristoffersson. Johan Adolfsson blev tegelmästare på Annefors tegelbruk, troligen den förste med denna befattning. Han hade börjat arbeta på tegelbruket i unga år. Som vuxen utbildade han sig till tegelmästare.

Tore Mahrs kom till Fröjered 1935 från Grudby. Flyttade 1947 till Falun.

Anders Vilhelm Hemlin kom 1947 från Sköldinge, flyttade 1954 till Långbro, Örebro och Marks tegelbruk.

Ture Persson, till Fröjered 1954 från Vinslöv, flyttade 1958 till Nödinge.

Karl Lund kom 1958 från Knista, flyttade 1963 till Töreboda.

Nilsson, förnamn okänt. Han kom till Fröjered som ny tegelmästare år 1963, men var troligen aldrig skriven i församlingen.

Annefors

Följande text är hämtad ur Eric Juhlin's tvåbetygsarbete i ekonomisk geografi vid Göteborgs universitet från 1972. I arbetet kartlägger Juhlin 120 tegelbruk i dåvarande Skaraborgs län. Texten publiceras med författarens tillstånd.

”Annefors Manufakturverk med plåthammare och troligen även tegelbruk anlades i Fröjered av Fredrik Ulrik von Essen på Kaflås, sedan han år 1764 bytt till sig Svenstorps egendom. Anläggningen uppkallades efter hans hustru Anna Charlotta Kruuse. Von Essen hade tidigare (1746) startat Kaflås alunbruk. Annefors bruk tillhörde släkten von Essen nästan ända fram till år 1900, men tegelbruket var tidvis utarrenderat. Under 1800-talets tre sista decennier varierade tillverkningen mellan 200 000 stycken och 350 000 stycken tegel. Därvid sysselsattes ungefär 12 arbetare och en mästare. Bruket drevs med vattenkraft. År 1919 inköptes Annefors bruk av godsägare F Johansson på Eriksdal i Skövde. Hans son Evert Häfvenström övertog Annefors 1938. År 1937-1938 ombyggdes tegelbruket. Emellertid brann det fullständigt ned redan efter fyra år (1942). Året därpå nybyggdes det efter tyskt mönster med Keller-automat för murtegel, artificiell torka och automatisk bortsättning för taktegel. Tegelbruket fick en kapacitet på 1 000 000 taktegel och 2 000 000 murtegel. Senare tillverkades även fasadtegel. Förmodligen har rörtegel sällan eller aldrig tillverkats vid bruket. Leran hämtades på södra sidan av ån Tidan, dit en decauville-bana ledde. Tegelbruket nedlades 1965, men de omfattande anläggningarna finns fortfarande kvar. År 1866 tillverkades 75 000 murtegel och 74 000 taktegel, tillsammans 149 000 stycken tegel till ett värde av 3 374. Bruket sysselsatte då 10 arbetare. År 1891 tillverkades 163 118 murtegel och 186 602 taktegel, tillsammans 349 720 stycken tegel till ett värde av 8 044 kr. Bruket sysselsatte då 15 arbetare.”

Artikel införd i Västgötabladet tisdagen den 3 mars 1942

Annefors tegelbruk nedbrunnet

Skador för en kvarts miljon kronor

”En förödande brand härjade på söndagsmorgonen Annefors tegelbruk, som därmed brann ned till grunden på mindre än en timme. Betydande värden förstördes vid branden och det var inte långt ifrån att densamma spritt sig till en närliggande lantgård.

Elden varsnades vid 9-tiden på morgonen av en arbetare vid tegelbruket, och så fort sig göra lät underrättade denne fabriken's ägare, varefter folk genast uppbådades för att söka släcka elden. Då detta visade sig omöjligt eftertelefonerades Tidaholms brandkår, vilken genast ryckte ut och snart – trots svårigheter på grund av rådande yrväder ta sig fram till platsen – var på brandplatsen. Vid brandkårens ankomst stod emellertid hela den stora femvåningsbyggnaden i lågor. Våldiga flammor på 30 å 40 meters höjd slog upp från brandhärden och syntes vitt omkring, ända till Tidaholm. Elden hade genast från början fått god näring och tog en rasande fart i den stora träbyggnaden.

Sedan brandkåren anlät till brandplatsen, lade den med tillhjälp av bland andra ett 30-tal militärer ut slangar skyndsammast möjligt för att genom vatten från den närflytande Tidan kunna åtminstone i någon mån bekämpa eldhärden eller i varje fall hindra den från att sprida sig till andra närliggande byggnader. På en halv timme eller kanske något mer var emellertid själve tegelbruksbyggnaden nerbrunnen och förvandlad till en ruinhög med endast skorstenen kvarstående. Den hade nämligen, fastän den syntes svikta stått emot eldens påfrestningar. Tegelugnarna i byggnaden vågade brandmännen inte bespruta enär man befarade explosion. Om en sådan inträffat, skulle givetvis skorstenen ha strukit med.

Stark blåst rådde som bekant på söndagsmorgonen och detta gjorde naturligtvis sitt till att elden spred sig så snabbt som den gjorde. Eldsflammorna spred sig ända till ett 25-tal meter från själva eldhärden och starkt hotade sågverksägare J A Adolfssons närbelägna gård.

Annefors sågverk 1912. Kvarnen i bakgrunden.

Arbetare på Annefors Tegelbruk i Fröjered, mitten av 1930-talet.

Övre frv: Johan Hjelm, Tore Mahrs, Gillis Persson, Hellmer Millqvist, Hans Gustavsson, Bernhard Lindgren, Melker Lindgren, Linus Larsson.

Mitt frv: Johan Larsson, Simon Blomgren, Göran Djurberg, Ruben Djurberg, Oskar Lundberg, Nils Gustavsson.

Ned frv: Gustav Henningsson, Lars Lindgren, Gustav Larsson, Nils Söderberg, Per-Erik Gustavsson, John Gustavsson.

Arbetare vid Annefors tegelbruk samlade för fotografering ca 1910 framför den andra tegelbruksbyggnaden i brukets historia. I bakre raden ses som nummer 5 Alfred Boxe, 6 Karl Persson, 8 Josef Bergqvist, 9 Josef Persson, 11 Ville Almborg, 12 Nils Gustavsson. Främre raden: 5 Linus Larsson, 6 tegelmästare Johan Adolfsson, 7 Johan Hjelm, 8 Simon Blomgren, 9 Birger Adolfsson, 10 Alfred "Friden" Gustavsson, 11 "Sågars-Karl" Pettersson. 12 Edvin Boxe.

Vid ett tillfälle antändes också ladugården till denna men brandkåren lyckades genom sitt raska ingripande släcka och avvärja vidare fara för gården. Man fick emellertid hela tiden ha ett vaksamt öga på densamma. Då intet var att göra åt själva tegelbruksbyggnaden inriktade sig brandkåren på att rädda ett i närheten av densamma liggande vedupplag på omkring 1500 kubikmeter som också fattat eld. Tack vare den rika vattenbegjutningen – brandkåren hade efter någon timma rekvirerat ut ännu en av sina sprutor – räddades också större delen av vedpartiet, men omkring 500 kubikmeter av det samma gick upp i rök. I en av ugnarna i tegelbruket fanns ett parti björkved på omkring 50 kubikmeter, som var ämnat till gengasved. Detta gick naturligtvis till spillo liksom ett 50-tal kubikmeter utanför ugnen liggande ved, som av trenne arbetare avverkats

under lördagen. Utanför tegelbruket och alldeles intill detsamma hade brukets arbetare sina potatiskällare, Ur dem kunde ingenting räddas, utan de blevo med sina innehåll helt och hållet förstörda. Däremot lyckades man hålla elden borta från ett par tegellador som lågo ett stycke från tegelbruket.

Den brunna byggnaden var ganska omfattande. Som redan omnämnts var den uppförd i inte mindre än fem våningar. I längd mätte den 60 meter och i bredd 25 meter. I byggnaden kunde rymmas 170 000 tegel och för närvarande låg man inne med ett lager på 90 000, jämte en mängd tegelpannor och tegelrör. Dessutom inrymde byggnaden många dyrbara moderna maskiner vilka fördärvades, och häri ligger kanske den största olyckan, ty dessa äro under nuvarande kristid svåra att ersätta. Annefors tegelbruk var väl rustad för den industri som

Arbetare samlade framför Annefors tegelbruk. Stående från vänster: Henning Johansson, Per Gustafsson, Helmer Millqvist, Gillis Persson, Axel Bergqvist, Gustav Larsson, Birger Adolfsson, Gunnar Adolfsson, Gustav Henningsson, Mats Gustavsson, Allan Gustavsson. Sittande från vänster: Bernhard Lindgren, Alfred Gustavsson, Simon Blomgren, Artur Djurberg, tegelmästare Johan Adolfsson, Johan Hjelm, Linus Larsson och "Lexen" Alexius, Larsson.

Erik Persson var en av dem som arbetade i det gamla lertaget på samma sida av ån som bruket ligger. Man skar då lera för hand med raka spadar, lastade lerblocken på rälsburna vagnar som sedan "pötades" fram till tegelbruket där de vinschades in.

Dessa fem män arbetade alla i lertaget på Annefors medan man ännu till största delen förlitade sig till handkraft. Från vänster ses Artur Djurberg, Helmer Millqvist, Göran Djurberg, "Mörta-Johan" Gustavsson. På lasset sitter Simon Blomgren. Under sommarhalvåret hade man arbete i lertaget men då tjälen kröp ner i marken var det i skogen eller vid sågverket som de fick göra sina arbetsdagar.

Bilden är tagen i det gamla lertaget på norra sidan av ån. Från vänster: Karl Pettersson, Ruben Djurberg, Allan Ljungblom och Gösta Ljungblom.

Det är drygt 50 år sedan tegelproduktionen stannade av på Annefors tegelbruk men byggnaden finns ännu kvar. I förgrunden ses den byggnad som användes som lager för taktegel. Foto: Lena E Jonsson.

Linus lilla stuga betecknas som Bokhållarbyggnad på en situationsplan från 1810. Foto: Bertil Persson.

Kanske är det lördagskväll när de tre unga männen ställer upp för fotografering utanför tegelbruket tillsammans med Johan Larsson till höger. De är uppklädda i kostym, slips och med blomma på kavajslaget. Från vänster Lars Lindgren, Allan Abrahamsson, Erik Persson.

Det är varmt vid söderväggen denna dag då ett arbetslag tagit rast i solgasset. Bakom dem står taktegel travade mot väggen. Bakre raden Bengt Djurberg, Gunnar Nilsson, Gillis Persson och Ingvar Blomgren. Sittande: Erik Persson, Artur Djurberg, Simon Blomgren, Per Gustavsson, Lars Lindgren, Melker Lindgren, Karl Persson, Johan Gustavsson, Linus Larsson och tegelmästare Tore Mahrs.

Industriloket JW 15 vägde 3,5 ton och gjorde som mest 8 kilometer i timman. Bild och fakta hämtad på www.kaldaren.net.

Fortfarande kan man finna delar av den transportbana som användes för att forsla lera från lertaget till tegelbruket. Foto: Lena E Jonsson.

Lertaget på södra sidan av ån fotograferat omkring 1960-1965. I fonden ses den skopelevator som användes för att ta upp leran. Elevatorn gick på räls utmed lertagets kant. Foto: Bo Gyllenberg.

där bedrevs och dess inventarier voro därför värdefulla. Dessa alster hade också en betydande åtgång och det hade en vidsträckt kundkrets. Huru elden uppkommit har ännu inte kartlagts. Man gissade först på kortslutning men de undersökningar som av tillförordnade landsfiskalen Gunnar Widén företagits på brandplatsen ha icke givit stöd för denna uppfattning. Möjligen kan – enligt vad landsfiskal Widén meddelar – orsaken vara varmgång i en elektrisk motor. Om så ej varit

fallet kan man tänka sig att någon obehörig varit inne i byggnaden och handskats ovarsamt med eld. Om tegelbruket kommer att återuppbyggas är ännu ej bestämt. Det var kanske en tur i olyckan, att eldsvådan inträffade vid den här tiden på året, då arbetet vid bruket sedan den 1 oktober låg nere. Hade den inträffat under pågående arbetssäsong på sommaren hade måhända olyckan blivit ännu större. I varje fall skulle då – med den bläst som nu rådde – den på blott ett 25-tal meters avstånd

Från lertaget på andra sidan ån transporterades leran på järnväg till tegelbruket för att ältas, formas och brännas till tegel. Järnvägen korsade vägen till Blikstorp alldeles invid Linusa hus. Foto: Bo Gyllenberg.

liggande stora skogen varit allvarligt hotad och brasan, om denna antänds, blivit avsevärt större och betydligt svårare att få bukt med, än vad som nu blev fallet.

Sedan faran nu på söndagsförmiddagen blivit avvärd, pyrde det i brandhärden under hela söndagen, varför vaktmanskap måste utsättas, sedan brandkåren fullgjort sitt förtjänstfulla värv. Det brunna var försäkrat för 140 000 kronor, men enligt vad ägaren, godsägaren Evert Johansson uppgett, torde de av branden förorsakade skadorna kunna uppskattas till minst 250 000 kronor, varför ägaren gör en betydande förlust. Annefors gods, till vilket det brunna tegelbruket hörde, har gamla anor, ända från Per Brahes tid. Tegelbruket anlades 1904 av framlidne riksmarskalken friherre Fredrik von Essen å Kavlås, och Annefors inköptes år 1920 av godsägare C F Johansson Eriksdal Skövde vilken för ett par år sedan överlät det till sonen Evert.”

Kraftverk

Runt 1905 då det byggdes ett nytt tegelbruk norr om ån byggdes också ett linspel som förde över kraften från en turbin i nedre fallet till

tegelbruket. 1915 installerades en turbin och en likströmsgenerator i samma fall.

Den levererade ström för belysning till Annefors, Svenstorp och Fröjereds samhälle.

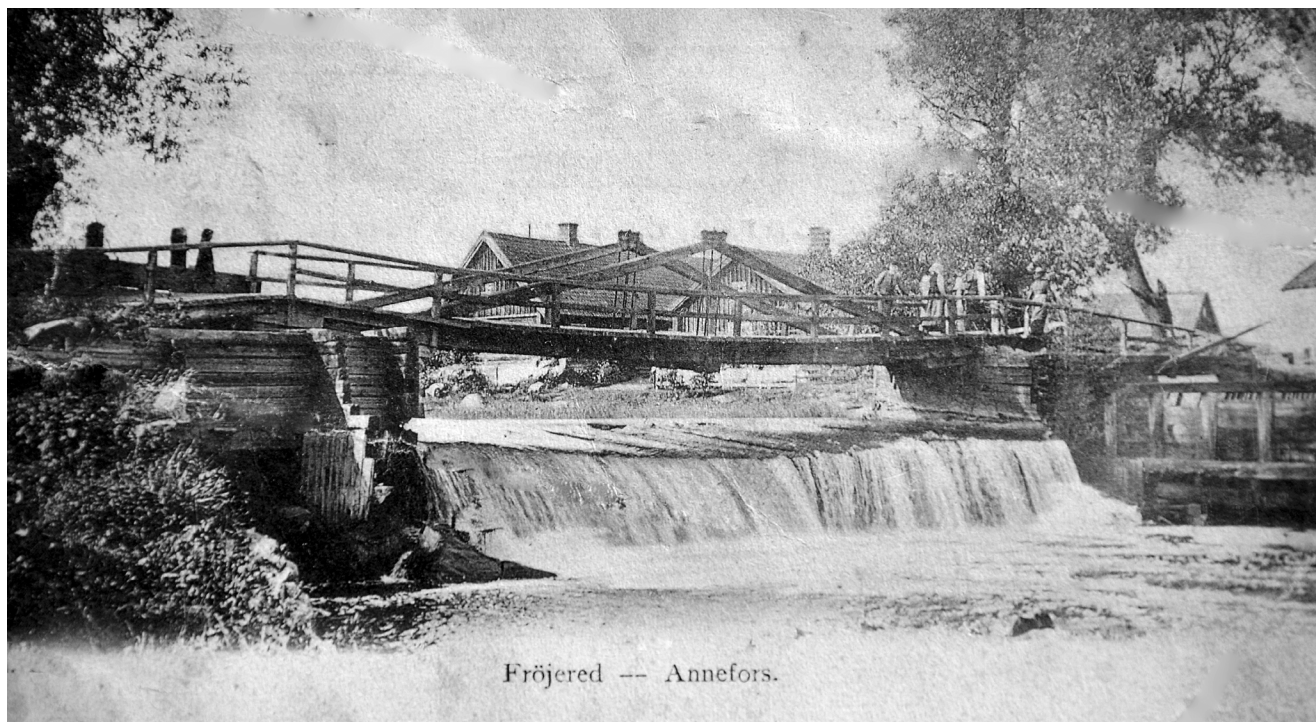
År 1922 byggde Ingenjörstrupperna om bron vid övre dammen i Annefors. Militären gick noga till väga och fotograferade såväl den gamla bron som den nya. Invid bron finns idag en sten med inskriptionen: KNGL GÖTA ING KÅR 1922. Kraftverket vid det nedre fallet byggdes ut år 1935 och en stående växelströmgenerator installerades. Då togs linspelet till tegelbruket bort och tegelbruket elektrifierades.

1944 installerades en turbin och en generator i kvarnen. Dessa finns kvar än idag.

Elförbrukningen ökade så småningom och den lokala elproduktionen räckte inte till. Fröjereds samhälle fick då istället ström från Kullö dit Lundström kommit 1943.

Det nedre kraftverket såldes på 1990-talet till en privatperson. Kraftverket i den gamla kvarnen tillhör fortfarande Annefors.

Invid den övre bron fanns under lång tid två vädurar. En röd och en grön. Den ena pumpade vatten till en bassäng i tegelbruket och den andra till ett större kar på rännnet till ladugården.

På detta sätt fanns det alltid vatten till de båda anläggningarna. Vädurarna pumpade sakta och oförtrutet och det sägs att Håfvenström inte var så glad i det smackande ljudet som aldrig upphörde. Vädurarna finns hos smeden Gunnar Johansson i Fröjered, på vinden.

Fotnot: Göta Ingenjörskår var förlagd till Karlsborg vid denna tid. Kåren flyttades till Eksjö år 1928.
Källa: Nordisk familjebok.

Sågverk

Sågverket på Annefors låg på norra sidan av ån vid det övre dämnet, ungefär mitt emot kvarnen. Enligt försäkringshandlingarna från 1810 hade Annefors då en enbladig ramsåg. Senare år 1845 anges i handlingar att en ny såg har byggts och att denna är effektivare. Vid 1900-talets början användes linspel för att överföra vattenkraften till olika mekaniska anläggningar. På sågverkets tak fanns ett utbygge med ett vågrätt kraftöverföringshjul. Under en vårflod kollapsade hela utbygget och följde med strömmen under bron och vidare ut på andra sidan. Det låg sedan länge kvar ute i den nedre dammen. Vid denna tid på 1920-talet fanns en sågmästare på Annefors såg som hette Johan Pettersson. Sågverket i Annefors var i bruk fram på 1950-talet och var då utrustad med en Munktell-

Det gamla vykortet visar den äldre bron över ån vid det nedre fallet på Annefors. I bakgrunden ses "Brukarstöveras" gavlar. Notera att brofästena är uppbyggda med stockar.

sågram. Man drev då sågverket med el från egna turbiner. Den siste som arbetade som sågmästare innan sågverket lades ner var Nils Berggren. Byggnaden revs på 80-talet

Annefors lantbruk

Verksamheten på Annefors bruk innefattade också ett större lantbruk. Åkerarealen var 208 hektar. I äldre tid användas oxar och hästar.

En bild från 1960-talet då rälsen fortfarande låg kvar och gick över bron vid det nedre fallet. När tegelbruket var i drift kördes lervagnarna från lertaget till tegelbruket med ett mindre lok. Foto: Bo Gyllenberg.

Redan på 1920-talet skaffade man den första traktorn på Annefors. Den drevs av en tändkulemotor och fick startas med blåslampa. Traktorn fanns ännu kvar i drift på 1950-talet. På egendomen hade man flertalet traktorer bland annat en John Deere av den modell som bara hade ett framhjul. Evert Håfvenström välte vid ett tillfälle med denna traktor. Han klarade sig dock oskadd.

Gårdsbruket sysselsatte på 1920-talet ett 15-tal man förutom de sju dagsverkstorparna. Under vintermånaderna hade dessa sin sysselsättning i skogen eller i sågverket. Till Annefors hörde 450 hektar skog.

På 1950-talet investerade Håfvenström i en väldigt harv. Denna var så tung att man behövde bandtraktor för att kunna använda den. Omkring 1950 hade man även investerat i en större vedklyv. Fyra man hade då full sysselsättning med att klyva meterved under vårsäsongen.

David Magnusson var befallningsman på Annefors fram på 1950-talet. Han hade en konservativ inställning till jordbruk. Hans efterträdare, befallningsman "Snoddas" Gustavsson, var mer inne på modernare metoder. I ladugården på Annefors fanns i mitten av 1920-talet ett 80-tal mjölkkor. I ladugården var tre man stationerade, "förman i lagårn, andreman i lagårn och tredje man i lagårn", var deras

År 1915 installerades en turbin och en likströmsgenerator i det nedre fallet på Annefors. 20 år senare byggdes anläggningen om varvid denna kraftverksbyggnad uppfördes. Foto: Lena E Jonsson.

På brädgården vid Annefors sågverk ses från vänster bokhållaren Wallin, bröderna Göran och Artur Djurberg samt Nils Gustavsson i Ljunghagen. Göran Djurberg var en stark fackföreningsman som sedan tog klivet över till politiken och blev en kraftfull lokalpolitiker i Fröjered.

yrkesbeteckningar. Det fanns också en stallare som skötte hästarna i stallet norr om Tidan. Till ladugårdens arbetslag räknades också mjölkerskorna. Alla kor mjölkades för hand på den tiden. Och detta arbete befattade sig inga karlar med. På 1940-talet fanns en ladugårdsförman på Annefors som hette Gotthard Gustavsson, efterträddes av Nils-Erik Flarup. Stallaren vid samma tid hette Berggren. På 1950-talet kom mjölkmaskinerna, då försvann mjölkerskorna och mjölkningen blev plötsligt karlgöra!. På Annefors fanns också mejeri. När verksamheten i detta lades ner på 1930-talet körde man istället mjölken till Håvens mejeri. Åkerarealerna gödslades bland annat med innehållet i Tidaholms många dasstunnor. Varje vecka hämtades dasstunnorna i staden med häst och vagn. Man hämtade även så kallad "pudrett" inne i Skövde som gödsel för åkermarken. Oavsett namnet så handlade i grunden av produkten i de tunnorna som hämtades på stadens utedass. Exkrementerna kunde blandas med osläckt kalk, torvmull, sågspån, aska, köksavfall och/eller djurspillning till ett gödselämne som kallades "pudrett". Detta var ett vanligt gödselmedel i lantbruk och handelsträdgårdar från 1850-talet och fram tills vattenklosetterna blev allmänna i städernas bostäder. Genom logen till den ladugård som fanns före 1898 gick en kanal från Tidan. Vattnet drev då tröskverket. På 1960-talet provade man en period att gödsla de största gårdarna från flygplan efter amerikansk modell. Hur detta utföll är oklart. Planet kunde bara ta 300 kilo konstgödsel per

Höstplöjning på Annefors, troligen på 1920-talet. Fem par hästar är spända framför plogarna och till varje ekipage krävdes en armstark arbetskarl.

Uppställning på stallbacken med 17 hästar. Vid hästarna ses sju personer varav tre verkar vara vuxna karlar, resten ynglingar. Längst till vänster ses en liten tösunge. När bilden är tagen är oklart men det sitter en elektrisk ytterlampa över stalldörren. Ynglingen som står tvåa från höger, rakt under pilen, är Erik Pettersson i Flyttestad, född 1899.

Flygmaskinen togs till hjälp för vårbruket i Fröjered. Konstgödningsen påfylld, säger Tord Håfvenström till Lars Svensson vid spakarna och allt klart för ny uppstigning.

I vårbruket 1968 provade man amerikanska metoder på Annefors, konstgödselspridning med flygplan. Bilden är hämtad från en artikel införd i Västgötabladet den 18 april 1968 och visar Tord Håfvenström i samtal med piloten Lars Svensson.

Flygbild över Annefors från ca 1960. Uppe till vänster syns de rivna byggnaderna på stallbacken och den rivna sågen. Det rivna huset "Gule Knut" syns också

Flygbild över Annefors från ca 1960. Arbetarbostaden söder om vägen revs på 70-talet, ladugården brann 1999..

tur så det blev många landningar för omlastning.

År 1962 hölls auktion och hela mjölkdjursbesättningen såldes. Det var ett 80-tal mjölkkor. En period provade Håfvenström sedan med svinproduktion. Man hade ett stort antal modersuggor och smågrisproduktion. Senare upphörde grisproduktionen och gården drevs helt kreaturslös.

Omkring 1970 arrenderades jordbruket ut till Lars Karlström. Han bodde då i arrendatorbostaden och drev gården fram till 1980 då Björn Yngvesson tog över arrendet. Även tidigare på 1800-talet var jordbruket skilt från det övriga och utarrenderat till bl.a. Zackrisson.

Dagsverksstugan är den äldsta bevarade byggnaden på Annefors. Den finns inritad på situationsplaner från 1700-talet. Foto: Lena E Jonsson.

10. Andra byggnader på Annefors

Invid sågverket på norra sidan av ån vid bron låg flera andra byggnader. Här vid stallbacken låg stallet, ett sädesmagasin och ett vagnskjul. I skjulet fanns arbetsvagnar men också droskor. Conny Blomgren berättar: *”Jag körde ribb (bakar) mellan sågen och tegelbruket en vinter på 1940-talet. Jag lastade för hand och körde med häst och vagn. Jag vill minnas jag hade 60 öre i timmen.”*

Byggnaderna runt stallbacken revs i början eller i mitten av 1970-talet. Långt fram på 1950-talet rådde det full aktivitet runt stallbacken. Då var det fortfarande hästarna som dominerade inom skogbruket.

Det fanns även en gårdssmedja invid bron över Tidån. Denna låg på brons östra sida och revs omkring 1970. Det berättas att siste gårdssmeden på Annefors hade för vana att gå ut och slänga kasserade arbeten direkt i ån.

Per Emil Malmberg kom som gårdssmed till Annefors år 1899 med sin familj. Han är den siste smed som står skriven på Fröjered Skattegården. Det var under denna del av Annefors som lantbruket sorterade. Malmbergs kom närmast från Agnetorp. Hans företrädare hette Carl Herman Carlsson. Smeden Malmberg flyttade redan året därpå till Smedstugan i Olofstorp. Där blev familjen kvar

i fyra år. Familjen Malmberg flyttade sedan till Hagafors som är belägen snett emot Malmbergs gamla smedja, se sid 50.

Dagsverksstugan på Annefors är en av de äldsta byggnader som finns i bygden. Det finns de som menar att den skulle kunna vara uppförd redan på 1600-talet. Vid dagsverksstugan samlades jordbruksarbetarna varje morgon sedan rättaren ringt i vällingklockan som satt på husets ena gavel. Byggnaden användes då som förråd eller magasin.

Det fanns en del fasta sysslor som utfördes invid Dagsverksstugan. Bland annat var det alltid vid dagsverksstugan som man arbetade med att smörja vagnar och andra körredskap. Det var också här man samlades när det var dags att stoppa och laga gårdens många jutevävssäckar. På fotografier från sekelskiftet 1800/1900 finns en mangårdsbyggnad i trä. Denna fungerade tidvis som bostad för inspektorens familj, på 1940-talet flyttade Evert och Märta Håfvenström in som nygifta. Detta hus var beläget närmare vägen och närmare kvarnen än vad den moderna huvudbyggnaden är placerad. Omkring 1950 lät Evert och Märta Håfvenström uppföra en ståndsässig huvudbyggnad på egendomen. Märta Håfvenström var född

*Evert Håfvenström och Märta Berglund bodde som nygifta några år i en äldre mangårdsbyggnad på Annefors, men lät omkring 1950 uppföra en ståndsmässig huvudbyggnad på egendomen.
Foto: Bertil Persson.*

Berglund och bördig från Gimmene. Vid denna tid reparerades också de gamla statarbostäderna som låg vid vägen mot Perstorp och en del nyare arbetarbostäder hade uppförts.

Brukarstöver

Två huslängor med arbetarbostäder låg mitt emot varandra strax invid tegelbruket. Enligt brandförsäkringshandlingar från 1810 fanns det fem bostadshus för smeder, varav detta var två.

Senare flyttade anställda av olika kategorier in i Brukarstöver.

I varje stuga fanns bostad för fyra familjer. Stugorna hade vardera två skorstenar och den huvudsakliga eldstaden fanns i köken. Varje familj hade rum och kammare. Dessa låg på var sida om köket som de två familjerna fick samsas om. Husen hade två ingångar vardera. Husen låg vända mot varandra med den ena gaveln mot vägen och den andra mot dammen. Mellan husen löpte som en liten gata ner till vattnet från vägen. Det hus som var beläget längst öster ut var troligen det äldsta och uppgifter finns om att det skulle vara byggt 1798. Detta hus hade lite flackare lutning på taket och gavelspetsarna var inte så höga. Däremot hade det mycket högre skorstenar än huset som låg på västra sidan. Det västra av de två husen ska enligt uppgift ha varit byggt 1804. Båda husen hade kraftiga knuttimrade knutar, små låga och troligen blyspröjsade fönster med många rutor. I vardera gavelspetsen fanns en liten glugg/fönster. Mot vägen fanns ett kraftigt staket av kantskurna stolpar. Den yngre av brukarstugorna hade även en källare med ingång från gaveln mot ån. På andra sidan av vägen fanns förrådsbyggnader,

"Brukarstöver" vid Annefors fotograferade från ån av Adolf Neihoff i mitten av 1920-talet. Den vänstra stugan var äldst, uppförd 1798. Den högra byggnaden uppfördes 1804. Vid årorna sitter operasångare Englund. Bilden ingår i Västergötlands museums fotoarkiv.

Arbetarbostäderna i "Brukarstöver" bestod av ett rum. Köket fick man dela med en annan familj. Troligen var det fyra bostäder i varje hus. I förgrunden ses operasångaren Einar Englund med hunden Klipp. Han samtalar med Josefina Bergqvist. Bilden är taget i mitten av 1920-talet av Adolf Neihoff och ingår i Västergötlands museums fotoarkiv.

utedass och andra uthus som de boende i brukarstugorna nyttjade.

Brukarstöver revs när det nya tegelbruket byggdes åren 1942-1944.

Det berättas att det fanns en stenmagnet i huset närmast Annefors. Denna fick brukets arbetarfamiljer använda. I detta hus förvarades också fotbollslagets matchkläder.

I första huset hyrde Göran Djurberg med familj bostad en period. Melker Lindgren, en annan av Annefors arbetare, bodde i det andra huset.

Operasångaren Englund hyrde sommarbostad i Brukarstöver medan han fortfarande var yrkesverksam vid Operan i Stockholm.

Sedan husen rivits användes tomtmarken till trädgårdsodling. Det var Eskil Andersson som hade odlingen. Han bodde med sina föräldrar i Gule Knut.

Gule Knut

Så kallas en byggnad som från början användes som förvaltningskontor. På en situationsplan över Annefors byggnader från 1880-talet är Gule Knut angiven som bokhållarebyggnad. Troligen hade

även förvaltaren sin bostad i huset på den tiden. Huset härstammar från 1700-talets bruksepok och var ursprungligen timrat i en våning, i senare tid vidbyggt i vinkel. Husets äldsta delar var tidigare klädda med fjällpanel.

På 1930- och 1940-talen, inrymde huset minst två arbetarlägenheter och då var en av dessa för stallaren och hans familj. Stallbacken låg strax intill.

Gule Knut är idag rivet.

Där "brukarstöver" en gång stod är nu betesvall. Det är inte mycket som visar att brukets arbetare och deras familjer bodde och levde just här i närmare 150 år. Foto: Bertil Persson.

Bilden är tagen år 1893 av P A Eriksén. Framför Gule Knut är Annefors Bruks anställda samlade för fotografering. Längst till höger står brukets smeder, svartmuskiga med skägg och förskinn. Bilden är inlånad från Västergötlands museum.

Påbyggnaden på framsidan som rymmer en liten farstu och troligen också trappa till andra våning är klädd i stående locklistpanel.

Detta var det enda huset på Annefors som hade gnistsläckare i skorstenen av samma typ som man vid 1800-talets slut såg inne i de större städerna. Husets namn sägs komma av att knutbräderna var gulmålade liksom den fiskbenssnickrade dörren mot vägen. I övrigt var huset rödmålat. Möjligen hade fönsterfodren runt de äldre fönstren med fyra mindre rutor, även avvikande färg. Enligt den inventering som Tidaholms kommun lät göra på 1980-talet är den äldre delen av Gule Knut uppförd på 1700-talet. Huset är idag rivet.

Kvarnen på Annefors Delar av den gamla kvarnbyggnaden som finns på Annefors är från 1700-talet. Byggnaden har

Närmare 120 år senare, våren 2011 har tidens tand gått hårt åt "Gule Knut" Foto: Lena E Jonsson.

byggts om och byggts ut i olika etapper. Till kvarnen på Annefors kom folk från många håll för att få sin säd malen. Oftast kom man tidigt på dagen och stannade kvar tills mjölet var färdigt och säckarna klara att lastas på vagnen igen. Då tillbringade kvarnkunderna tiden i kvarnkammaren eller ute i det fria för att språkas vid och kanske dra en spader. De kvarnkunder som kom långväga ifrån hade oftast med sig skaffning för hela dagen. Man malde mjöl till hushållet men många kom också för att få kross eller gröpe till sina djur. När bygden började elektrifieras och fler och fler fick tillgång till elektrisk kraft försvann underlaget för denna verksamhet. Lantbruken skaffade sig egna gröpekvarnar och kunde mala när de så behövde. Samtidigt breddades sortimenten av mjöl i butikernas hyllor.

Omkring 1940 uppfördes en ny mjölnarbostad på Annefors. Det moderna huset fick fem rum och kök och ersatte en låg stuga som var mycket gammal. Foto: Bertil Persson.

Kvarnen på Annefors är idag det mest betydande industriminnet på Annefors. Bilden är tagen våren 2011. Foto: Lena E Jonsson.

Många hade tidigare uppsökt kvarnen för att nöta klöverknopp. Detta var en speciell metod som krävdes för att rödklöverns fröställningar skulle släppa fröerna. Med sig från kvarnen fick lantbrukaren då en påse med fröer att så in i vallen kommande år. Man fick också med sig klöveragnarna i en säck. Klöveragnarna användes som foder till hönsen. Man sållade då samman tröskad klöverknopp med gröpe och vatten. Bengt Lindberg berättar: *"Jag var hos Efraim i Klämmesbo och jobbade en period. Han hade en robust hushållerska. En dag kom jag in till frukost innan maten var klar. Hushållerskan stod och rörde i grötkastrullen med en träslev. Alldeles innan hade hon varit ute och fodrat hönsen och det krävdes en viss teknik för att blanda såll med klöveragnar. Man fick köra ner hela armen i hinken för att röra om. Nu stod hon och rörde om i gröten med en slev. Hela underarmen, ända upp till armbågen, var full med klöveragnar som dråsade ner i gröten. Jag åt inga mängder gröt den dagen och inte de följande dagarna heller."*

Det berättas att det fanns mycket stora råttor i kvarnen på Annefors när denna var i full verksamhet. I strömfåran trivdes också stora "tossor" det vill säga grodor och paddor.

MjölARBostaden på Annefors

Huset byggdes omkring 1940 och innehöll fem rum och kök. Det var modernt inrett, med vatten, avlopp och wc. Två av rummen disponerades av anställda vid Annefors som var ogifta. Tidigare

Annefors kvarn var på sin tid "Medlem av Svenska Bygdekvarnarnas förbund." Foto: Lena E Jonsson.

hade en äldre mjölnarbostad legat på samma tomt fast närmare vägen. Den äldre byggnaden var liten, låg och mycket gammal.

MjölNare Gunnar Ström med hustrun Signe bodde i mjölnarbostaden på 1950-talet med barnen Sture född 1941, Elsa född 1943 och Sören född 1949.

Alldeles i slutet av 1940-talet bodde en lettisk mjölnare med sin familj i bostaden. Han hette Arvid Vitolds och hustrun hette Margareta. De hade två döttrar Anda och Mara födda i Riga 1931 respektive 1934.

Under en kort period i slutet av 1940-talet bodde Märta Aina Svensson född 1910 med dottern Etel i huset. Märta Aina var frånskild.

Valdemar Eriksson hette en mjölnare som verkade i Annefors kvarn i mitten av 1940-talet. Han bodde i mjölnarbostaden med hustrun och en son samt sin gamla mor.

Några år omkring 1940 hette mjölnaren i Annefors Oskar Edvin Olofsson. Hans hustru dog samma år som han tillträdde som mjölnare på kvarnen. Han gifte sedan om sig och flyttade från Annefors 1941.

I tidigt 1930-tal var Gustav Abrahamsson, född 1889, mjölnare i Annefors. Familjen flyttade till Fridene år 1938.

Församlingsboken 1917-1931

Mjöltnare Karl Gideon Karlsson född 1885 i Hjo.

Hustrun Ida Kristina Östberg född 1887 i Norra Åsarp.

Barn Karl Axel Gösta född 1909 i Fröjered.

Gustav Tage född 1911 i Fröjered.

Knut Olof född 1913 i Fröjered.

Nils Allan född 1915 i Fröjered.

Familjen flyttade in i mjölnarbostaden 1915, de kom då närmast från Prästakvarnen i Fröjered dit Karl Gideon kommit redan 1906 som dräng. Hela Familjen flyttade till Fölene kvarn i Älvsborgs län år 1918.

Mjöltnare Vilhelm Tage Pontus Johansson född 1881 i Gudhem.

Hustrun Gerda Maria född Marberg år 1888 i Skånings Åsaka.

Barn Annie Dagmar Susanna född 1909 i Hornborga.

Sven Erik Gösta född 1913 i Falköping.

Familjen flyttade in 1918 från Falköping. De flyttade till Johannesberg i Orleka år 1924 och året därpå vidare till Björsäter.

Mjöltnare Adolf Abrahamsson född 1889 i Berg.

Hustrun Hanna Sofia född Johansson år 1889 i Låstad.

Barn Gustav Allan född 1917 i Berg.

Rut Ingegerd född 1922 i Låstad.

Familjen flyttade in från Låstad 1924.

I tegelbyggnaden längst bort, bakom kvarnen, fanns förr ett mejeri på nedre botten. På andra våning hade rättaren sin bostad. Där bodde även "tredjeman i lagårn", det vill säga den ladugårdsdräng som stod näst i rang efter förmannen och "andraman i lagår'n". Foto: Lena E Jonsson.

Den före detta arbetarbostaden invid Gule Knut kallas idag Backabo. Förr inrymde huset två lägenheter om vardera två rum och kök. Huset byggdes 1937 och hade vatten och avlopp men ingen centralvärme. Omkring 1950 bodde Alf och Anna-Lisa Johansson med sonen Ingemar i den ena av husets lägenheter. I den andra bodde Stig och Maria Söderström med barnen Inger, Lennart och Nils-Håkan. Foto: Bertil Persson.

Interiört finns det mesta av utrustning fortfarande kvar i kvarnen på Annefors. Foto: Lena E Jonsson.

Bilden visar fallet vid kvarnen på Annefors. Troligen är det höga vattenståndet vid vårfloden 1924 som förevigats med fotografens hjälp.

Arbetarbostaden på backen, öster om Gule Knut var inrymd med två trerumslägenheter. Huset var uppfört 1946 och här fanns centralvärme. I den ena lägenheten bodde omkring 1950 Niels-Erik och Karin Flarup med barnen Oda, Peter, Lennart och Berit. I den andra lägenheten bodde Stig och Margareta Gustavsson med dottern Ingrid. Foto: Bertil Persson.

Tegelmästarvillan ligger ungefär mitt emot tegelbruket. Huset är byggt i trä med revetering och stod färdig 1946. Huset inrymde tre rum och kök. De första som flyttade in var tegelmästare Hemlin med familj. Makarna Anders och Hildur Hemlin hade barnen Anna-Britta, Bolla, Anders och Karl-Åke. Foto: Bertil Persson.

Kuriosa om Fröjereds kvarn

När man i äldre källor hittar benämningen Fröjereds kvarn avses kvarnen på Annefors. Egendomen Annefors bildades då Fredrik Ulrik von Essen, år 1764, förvärvade de tre gårdarna i Fröjereds by samt den skattelagda kvarn som hörde till byn. Byns gårdar tillsammans omfattade ett helt mantal kyrkohemman och ett helt mantal klosterhemman.

I Svenskt biografiskt Lexikon från åren 1964 till 1966 finns några anmärkningsvärda uppgifter. Där skriver man att det i landet finns två släkten som tagit sig namnet Fröding efter Fröjereds kvarn. Det ena släktet kallas Borgundasläkten och där är stamfadern en mjölnare som varit verksam i Fröjereds kvarn.

Den andra släkten har sin mesta utbredning i Värmland med skalden Gustav Fröding som en av de mest namnkunniga personerna. Denna släkt vet man lite mera om. Vi får gå tillbaka till mitten av 1700-talet för att spåra släktens upphov i Skaraborg. Då finner vi en Thomas Jansson som mjölnare i Herrekvarnen i Dimbo. Han var troligen född 1732, i Fridene. Denne Thomas dog i Dimbo 1764 och lämnade efter sig maka och flera barn. Änkan gifte då om sig med en mjölnare i Fröjereds kvarn och barnen växte upp i Fröjered. En av sönerna hette Johan Thomasson Ryman. Han hamnade i Värmland, blev korpral och bodde i Risäter i Nedre Ullerum. År 1812

tog korpral Rymans vuxna barn sig efternamnet Fröding efter sin fars hemsocken. Det gick bra för Rymans söner. Den äldre brodern Jan var kronoskogvaktare i Nyed i Värmland och flera av hans söner valde att bli präster.

Den yngre sonen Johan/Jan (1791-1858) blev brukspatron sedan han inköpt säteriet Alster utanför Karlstad och där låtit uppföra sågar och kvarnar. Han förvärvade även Gunneruds järnbruk och var med om att bilda Wermlands provincialbank. Han var gift med Kristina Gustava Branzell som i sin släkt hade flera litterära personer som Esaia Tegner, Selma Lagerlöf och Erik Gustav Geijer.

Johan/Jan och Kristina Gustava Fröding var farfar och farmor till skalden Gustav Fröding.

Fotnot: Husförhörlängden för Fröjereds socken vid denna tid är ofullständig varför vi inte kan redogöra för namnen på mjölnaränkan och hennes barn.

Smått och gott om Annefors

C F Johansson hade tusen järn i elden och stressade för det mesta. DKW:n var en tvåtaktare med två dörrar. Karossen var fyrkantig och till stora delar byggd av trä, varför bilmodellen ibland kallades "spånkorgen". Det berättas att han körde allehanda i sin DKW. Såväl gödkalvar som smågrisar fick finna sig i att åka personbil när det var bråttom.

En gång när han körde smågrisar i bilen var han tvungen att stanna till en stund och uträtta ett behov och då smet alla smågrisarna ut. Det blev ett fasligt sjå för honom innan grisarna var infångade och instängda i bilkupén igen. Det var inte bara grisar som fick åka med i Johanssons DKW. De gamlas dag firades i så gott som alla socknar, så även i Fröjered. Johansson på Annefors var en av dem som ställde upp med skjuts för att hämta gamlingarna. Han skulle vid ett tillfälle hämta en fru som enligt uppgift var *"väl tilltagen på alla håll"*. Hur tanten än försökte klarade hon inte att komma in i DKW:n. Än försökte hon krypa in och än försökte hon backa in. Till slut gav hon upp: *"Det här går inte godsägar'n, jag kommer inte in i bilen"*, klagade hon. C F svarade då: *"Det är skit samma, ja får väl köra två vändor."* Den gamla damen slapp klyva sig, hon blev erbjuden annan skjuts.

Snabbreparation

Även sonen Evert var en upptagen man som inte hade tid för bagateller. Vi ett tillfälle körde Evert på en bil bakifrån när han var inne i Skövde. Den andre bilföraren blev mycket upprörd över bucklan han fått på sin bil. Evert drömde då knytnäven i plåten på undersidan varvid bucklan rätade ut sig. Han tog sedan fram en 5-krona, gav den till bilföraren med orden: *"Här har du"*,

varvid han klev in i sin bil och åkte därifrån. Saken var utagerad.

Långa predikningar

Såväl Evert Håfvenström som Sven Andersson i Nävetorp hade svårt att hålla sig vakna om predikningarna blev för långgrandiga och sövande i kyrkan. När Håfvenström var på väg att nicka till tappade han huvudet bakåt. För Sven i Nävetorp föll huvudet istället framåt när sömnen kom smygande. Vid ett tillfälle satt Sven precis bakom Håfvenström i kyrkan. Prästen hade intagit predikstolen och predikningen drog ut på tiden. De båda herrarna hade ungefär samma uthållighet för detta mässande. De blev dåsigare och dåsigare. Hakorna föll ner, ögonen slöts och så bar det sig inte bättre än att de båda skallade ihop med full kraft. Den ene fick ont i pannan, den andre i bakhuvudet. Det sägs att de inte hade några problem att håll sig vakna resten av gudstjänsten.

Brödraskap!

I ett av arbetarhushållen på Annefors bodde en man och hans hustru med flera barn. Även mannens yngre bror bodde med familjen. Det sades att båda bröderna hade liknande tycke då det gällde kvinnor och att de hade mer än hushållet gemensamt.

Den ogifte brodern ska ha varit mycket orolig när hans svägerska väntade smått. *"Blir det en*

Bilden är tagen på Bruksvallen vid tegelbruket i mitten av 1940-talet. Ett "Gubba-lag" har ställt upp för fotografering. Stående från vänster: Ruben Djurberg, Gunnar Lundberg, Martin Larsson, Göran Djurberg, Viktor Nilsson, Bertil Pettersson. Sittande: Karl Pettersson, Folke Stenvall, Sven Svensson, Gustav Dahlman och Hjalmar Hedin.

rödhårig onge går jag och tar livet av mig”, sade han till sina kamrater. Nu blev det ett barn som liknade sina andra syskon så han slapp ta till några drastiska utvägar.

Annefors och fotboll

Ofta tränade Fröjereds IF på stallbacken på Annefors. Föreningen bildades 1927. På stallbacken hade man tillgång till en plan yta och även hembyggda mål. Av äldre foton att döma hände det också att man spelade match på stallbacken. En laguppställningsbild visar en hel mängd med uppradade åskådare. Vid denna tid förvarade man spelarnas matchkläder i en av brukarstugorna. Kläderna tvättades inte mellan varje match, möjligen kunde de vädras. Även i parken på Svenstorp spelade föreningen fotboll en period. Därefter togs Åvallen bakom missionshuset i bruk. Bruksvallen blev namnet på den fotbollsplan som sedan ställdes i ordning i närheten av tegelbruket.

Nära tegelbruket fanns också en festplats under 1950-talet som drevs av Fröjereds IF. Här uppträdde Snoddas och sjöng om Flottarkärleken. Tungviktsboxaren Ingemar *”Ingo”* Johansson kom på besök

år 1958. Han hade då hunnit försvara sin Europamästartitel flera gånger. Inför den hänfödda Fröjeredspubliken hade Ingo en uppvisningsmatch mot sin bror.

På festplatsen arrangerades även dans och föreställningar med trollkarlar. Dansbanan var flyttbar och delades med andra föreningar i bygden.

Några av de personer som var skrivna på Annefors åren 1932-1947

Tegelarbetare Melker Lindgren född 1897

Melker var gift med Ragnhild Viktoria, född Nätt år 1900. Melker jobbade i tegelbruket så länge vådret var nådigt. När lertaget frös fick han istället arbeta i skogen. Makarna hade flera barn bland annat en dotter som hette Karin och en son som hette Erik. Sonen Erik står skriven som rörarbetare i kyrkböckerna, han var etablerad som rörmokare men arbetade en period på Bengtzons inne i Tidaholm. Erik kallades Pisslo av sina jämnåriga. Av vilken orsak han fått detta namn är okänt. Man minns honom dock väl, bland annat för att han var mycket duktig på att joddla.

Melkers far, Johan Alfred Lindgren, född 1858, arbetade som sågverksarbetare på Annefors under merparten av 1880- och 1890-talen. År 1881 gifte sig Johan Alfred sig med Lovisa Apollo, född 1853. Familjen bosatte sig i en av brukets arbetarbostäder.

Lovisa var dotter till soldat Johannes Svensson Apollo på Varv Kannikagårdens soldatboställe nr 146. Johannes Apollo antogs som soldat där år 1840 och fick avsked 1872.

Johan Alfred och Lovisa Apollo begåvades med åtta barn. Barnen var födda mellan 1882 och 1900. Åren före sekelskiftet 1900 bytte Johan Alfred arbetsplats. Han blev nu arbetsskarl/tegelarbetare som det står i husförhörlängden. Flera av de då halvvuxna sönerna arbetar också i tegelbruket runt sekelskiftet. Melker var näst yngst av syskonen. Han och lillasystern Astrid bodde kvar hos föräldrarna fram till omkring 1920.

David Karlsson född 1907

Hans hustru hette Viktoria och var född 1910. David Ragnar Herbert var chaufför och körde lastbil med tegellaster till Fridene station.

Tegelförman Anders Wilhelm Hemlin född 1889

Han var den förste tegelmästaren som bodde i tegelmästarevillan. Den var färdigbyggd år 1947 då han kom hit.

Tegelmästare Tore Viktor Mahrs född 1907

Han var verksam på Annefors innan Hemlin kom. Mahrs och hans familj, hustru och tre barn, bodde i ett rött hus på backen. De flyttade in 1935. Både Mahrs och Hemlin var riktiga utbildade tegelmästare och de kunde sin sak. Under Mahrs tid stod det nya tegelbruket klart och han fick starta upp produktionen i detta.

Det berättas att Birger Adolfsson och Evert Håfvenström tillsammans gick tegelmästarutbildningen, men att det bara var Adolfsson som avslutade utbildningen. Håfvenström slutade innan kursen var klar.

Johan Bertil Andersson

Han var en av Annefors många statare som bodde med familjen i statarbostaden. Han kallades allmänt för *”Hejja men”* av den anledningen

att när han kom gående och mötte någon annan lyfte han högerarmen i en lite slapp hälsning varpå han sade: *"Hejja men"* lite i stil med det suckande *"Jaja men"* som också ofta förekommer lokalt.

Alexius Larsson född 1873

Alexius *"Lexen"* och hans hustru Matilda hade en son som kallades *"Flykta-Johan"*. Han var född 1894 och gjorde sig känd som fiskhandlare. Han åkte omkring på en lättviktare och sålde fisk. Fisken fick han i trälådor på järnväg till Tidaholm. Att det kunde vara så och så med hygien i äldre tider berättar historien om hur *"Flykta-Johan"* satt hos en kund och lät händerna dingla ute efter sidorna. Rätt som det var kom husets katt lockad av den fräna fisklukten. Katten tog ett skutt och begravnade tändarna i en av Johans stinkande händer. Det höll på att gå riktigt galet och Johan fick söka läkare då såret infekterades.

Lexens dotter Rut var född 1911 och hon var lite udda, funktionshindrad enligt dagens termer. Lexen älskade sin dotter högt och månade väl om henne. När han drog henne till skolan på en dragkärra sade han till henne: *"E di nu dumma ve dig Rut, så för faen, gå hem bara."*

När åldern tog ut sin rätt fick Rut flytta in på ålderdomshemmet. Rut virkade kraftiga snoddar till tvättlinor men hon tog sällan betalt för sina produkter. Hon gick i kyrkan var söndag och satt alltid på samma plats. En gång upptäckte föreståndarinnan på hemmet att Rut hade med sig kollektpengen hem igen. De frågade varför och fick ett självklart svar: *"Gillis var inte där idag och Jakoba Karl han har så han reder sig ändå."* Gillis Persson och Carl Jacobsson var kyrkvärder på den tiden.

"Lexen" och hans familj bodde liksom hans bror Linus i Linusastugan, som ligger med gaveln nära vägen mot Blickstorp.

Linus Larsson född 1876

Bror till *"Lexen"*. Började på tegelbruket 1892. Han intervjuades 1956 med bandspelare av trädgårdsmästaren och mångsysslaren Giedon Bengtsson. Inspelningen finns bevarade och finns även utskriven. Tegelbruket var då igång mellan 1 maj och sista september. Han berättar att sanden togs på Prästaskogen nära vägen till Tidaholm. Det syns spår av det än i dag väster om vägen till Tidaholm.

Om järnbruket berättar han att man i slutet mest smidde spik 2½-12 tum. Boxe, Elg och Kropp var namn på gamla smeder. Släkterna Elg och Kropp kom ursprungligen från Forsvik resp Gullspång. Stångjärnet kom bl.a. från Boxholm, Laxå och Bångbro. Hammarn där spik smiddes gick med 450 slag/min, så snabbt att man inte kunde se den. Att smida spik var svårt det var inte alla som hade anlag för att bli spiksmeder. Det var 3 spikhammare, 3 man arbetade vid varje. En frambärare, en huggare och så spiksmeden. Arbetstiderna var 6.30-8.00, 9.00-10.30, 11.00-12.30, 14.00-17.00, 18.00-20.30. Däremellan var det raster. Torsund som arbetade på bruket bodde i Klämmesbo, dit tog det 1 timme att gå enkel väg.

Linus fick äta sig mätt i sin ungdom men det blev mycket sill och potatis. Smör fanns inte på vintern, då fick man äta brödet torrt.

När *"Lexen"*:s fru Matilda dog 1946 tog Linus hand om Rut. Det gick tillsammans till Ålderdomshemmet var dag och åt middag så länge Linus orkade. Därefter hamnade båda på Ålderdomshemmet.

Johan Albert Elg född 1864

Johan Elg var född i Fröjered och han var gift med Klara Josefina Gustavsdotter. Hon var lika gammal som sin make och även hon född i Fröjered. Johan står skriven som arbetskarl och tegelarbetare. Hans far hette Erik Elg och var spiksmed. Även en äldre bror August Erik Elg hade varit verksam som spiksmed på Annefors.

Arne Adolf Sjöberg född 1921

Familjen Sjöberg bodde vid tegelbruket och denne Arne Adolf flyttade till Forserum 1937. Det sägs att det var Sjöbergare som byggde det första tegelbruket på Annefors i mitten av 1850-talet.

Anders Gustavsson född 1866

Han står skriven som före detta tegelarbetare och han kallades allmänt för Friden, kanske kommer detta av namnet Anders. Friden hade många barn och två av dessa gick i faderns fotspår och blev tegelarbetare. Sonen Hans var född 1906 och Mats var född 1909. Båda tog anställning på bruket. Om Mats berättas att han var lite konstnärlig av sig och formade och brände lergökar som fungerade mycket bra att spela på. Detta visste troligen inte arbetsledningen om. I syskonskaran fanns även en dotter som hette Agnes och var född 1896

Yngste sonen i familjen hette Allan. Denne Allan gick senare i skomakarlära hos skomakare Ekman i Ludvigsborg.

Henning Johansson född 1880

Henning blev tidigt änklings. År 1922 dog hans hustru. Han hade tre barn. Karl född 1910, Dagmar född 1914 och Alice född 1916. Barnen var således 12, 8 och 6 år när modern dog. Henning var en rolig farbror och det berättas att han gjorde Nickagubbar till barnen i grannskapet. ”Det säger jag er att sälj strumporna och sälj skorna och allt vad i annars har men behåll era dingelidånger”, sa Henning. Nickagubbarna kallade han för dingelidånger.

Sonen Gustav gifte sig senare med Berta Maria Linnéa Johansson född 1911. Makarna bosatte sig i Hästhagen, Prästebolet 1:3.

Det berättas att ogifta Josefina Bergqvist som bodde på tegelbruket när Henning blev ensam med barnen, trädde in och passade dessa. Det var inte lätt för en karl att ha ansvar för tre minderåriga på den tiden.

Josefina Bergqvist född 1863 och Alma Sofia Sjöholm född 1855

Josefina Bergqvist var född i Fröjered 1863. Hon delade hushåll med Alma Sofia Sjöholm född

1855 i Fröjered. De båda kvinnorna hyrde bostad på Annefors. Alma Sofia var sömmerska enligt kyrkoböckerna medan Josefine är bokförd först som arbetare sedan som understödstagare.

Josefine var dotter till Johan Bergqvist, född 1825, och hans hustru Anna Andersdotter född 1827. Hon bodde tillsammans med sina föräldrar. I husförhörlängden 1884-1899 står den lilla familjen noterad som inhyses på Annefors. Josefines föräldrar blev båda mycket gamla. Johan var fyllda 90 år då han dog, år 1915. Anna dog 1913, hon blev 86 år gammal.

Alma Sofia bodde också med sina gamla föräldrar. Hon var dotter till Sven Nilsson och hans hustru Anna Jonasdotter. I husförhörlängden 1884-1899 anges Sven Nilsson som ofärdig, före detta arbetare. Han står inhyst tillsammans med sin familj på Annefors såg. Sven Nilsson var född 1817 och hustrun Anna Jonasdotter var född 1827. Makarna hade fyra barn, två flickor och två pojkar. Alma Sofia var äldst i syskonskaran. Hennes bröder Johan Alfred och Gustav Robert tog sig efternamnet Sjöholm och senare i kyrkoböcker är även systrarna angivna med efternamnet Sjöholm. Alma Sofia var borta i flera omgångar och arbetade på andra orter. En period var hon i Skövde, en annan i Broo i Örebro län. 1913-1914 var hon i Högsbo i Gävleborgs län. Troligen fick Alma Sofia, liksom Josefine, sköta om sina föräldrar på ålderns höst. Alma Sofias far, Sven Nilsson dog 1902, 85 år gammal. Mamman Anna Jonasdotter levde till 1908. Hon blev 81 år.

Sedan de gamla föräldrarna dött, flyttade de båda ogifta kvinnorna ihop och delade hushåll.

Josefine Bergqvist dog hastigt 1932. Alma Sofia Sjöholm dog 1938.

Befallningsman Karl Karlsson född 1868

Egentligen var han rättare och barnen kallades Rättars Gustav etc. Rättarfamiljen bodde i Rättarebostaden som låg invid vägen mot Perstorp. På äldre dagar flyttade Karl Karlsson och hans hustru till sonen Gustav som då bodde strax invid Kooperativa, senare Fröjeredslanthandel.

Sonen Gustav var sadelmakare och hade sitt sadelmakeri i ett uthus. Sigvard Eng minns att

han omkring 1940 fick gå till Gustav och hämta en nygjord sele. Denna betingade 100 kronor vilket var stora pengar på den tiden. Det var Gustav och hans fru Ella som tog över ansvaret för telegrafen och i ett av deras rum i stugan installerades telefonväxeln på 1930-talet.

Laurens Fritjof Karlsson Klint född 1883

Laurens var fördräng och kusk och hade därmed lite högre lön. Han hade också en del underlydande som han chefade över. Man hade noga reda på rangordningen i arbetarleden på den tiden.

Emanuel Svensson född 1878

Även Emanuel var fördräng. Han och hans hustru hade sex barn. En av dem var Erik som därmed kallades Fördrängens Erik. Det berättas att Fördrängens Erik och en grannpojke som hette Mats i mycket unga år skulle göra upp en kaninaffär. Den ene skulle köpa en kanin och betala 50 öre. Den säljande lille pojken hade inte så noga reda på pengars värde, han vägrade sälja om han inte fick 25 öre.

Bland ladugårdsskarlarna fanns där en som hette Lindgren.

Han var släkt med Lindgren i Acklinga som var känd för att köra med korna. Lindgrens hustru hette Judit och de hade barnen Ester, Lilly och Stig. Familjen flyttade ganska snart, 1931, till Ybron under Svenstorp.

Karl Oskar Lundberg, Hjalmar Mattias Hoffman och Charles Lack

Alla tre männen var drängar på Annefors en tid. Lack kom till stället 1930. Denna släkt finns ännu kvar i bygden.

Drängarna bodde på den tiden ihop i en drängstuga och de hade delar av sin lön i natura som mat, skor och klädespersedlar. Brännvin kunde också ingå i lönen.

Aron Larsson född 1864

Aron var statare på Annefors vilket betydde att arbetsgivaren stod för bostad för familjen. En del av lönen betalades ut i kontanter men det mesta fick man i form av matvaror och bostad. Statarens hustru och barn hade att utföra arbete

på gården. Detta ingick i statarfamiljens liv och gick inte att ifrågasätta. Aron Larsson bodde med sin familj i Gule Knut, senare flyttade de till Skogslund. När Aron dog på 1940-talet var han bosatt i Ålderdomshemmet.

Viktor Johansson född 1869

Viktor var gift med Anna Lovisa Alma och de hade en dotter som hette Anna Lovisa Viktoria. Familjen bodde i Granelund. År 1929 köpte Viktor det lilla stället Sandbacken och det sägs att det är han som byggt ladugården som finns där.

Det berättas att Viktoria blev ivrigt uppvaktad av en yngling som hette Josef. Men detta uppskattades inte av hennes mor som var mycket misstänksam. När det unga paret möttes var mamman aldrig långt borta. Gick de ut i skogen för att vänslas satt snart mamman på en stubbe strax intill.

Det blev inget gifte för Josef och Viktoria och som vuxen försörjde sig Viktoria som stickerska. Hon hade en stickmaskin och åtog sig att sticka på uppdrag.

Johan Emil Djärv född 1874 flyttade in på Annefors med familj 1924.

Gustav Samuel Johansson flyttade med en stor familj hit från Väring 1926. Han flyttade sedan vidare 1929. Gustav Samuel står i senare kyrkböcker som byggnadssnickare. Både Djärv och Johansson står som ladugårdskarlar då de flyttar in.

Viktor Ferdinand Berggren född 1875

Viktor var stalldräng och tillsammans med maken Hilda Alvina hade han tio barn. Man kan undra hur stalldrängen lyckades försörja sin stora familj. Dränglönen var blygsam på denna tid.

Luffaren Sten Stensson född omkring 1914

Sten Stensson kom, som många andra luffare, till Annefors tegelbruk för att få en varm sovplats för en natt eller två. Luffare vandrade mellan tegelbruken och fick sova ovanpå de varma tegelugnarna. Det berättas att de tog bort locket över en av inspektionsventilerna i ugnens tak och kokade där sitt kaffe över hettan som strömmade upp.

Det som var annorlunda med Sten Stensson mot andra luffare var att han blev kvar på tegelbruket en längre period. Han fick arbete med att köra färdigbränd tegelsten i kärror från ugnen ut till tegellagret. För varje fylld kärra fick han 1 kr. Han var plikttrogen och utförde sina uppgifter punktligt trots att snart sagt varje kväll var en blöt kväll för Stensson.

Han lastade för hand 100-120 sten per gång, körde ut kärran till lagret, lastade av och sen tillbaka för att hämta mer. Vid mer än ett tillfälle slant han och kärran tippade. "*Där gick det en krona åt helskotta igen!*" var hans stående kommentar. Dessa ord blev mer eller mindre ett talesätt på bygden.

Det sades att Sten Stensson var bror till Kjell Stensson på SVT, som den första april 1962 fick hela Sverige att klä sina tv-apparater med nylonstrumpor. Efterforskningar i kyrkoböckerna visar att detta troligen var en skröna.